

ALİ NACİ KARACAN'IN GÖZÜYLE LOZAN KONFERANSI ve İSMET PAŞA

Yrd. Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU*

Özet

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Dünya Savaşının galip devletleri tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınması ve medeni dünya içinde yer almasının kesin belgesidir. Yıllarca süren bir ölüm-kalım mücadelesini galibiyetle sona erdiren Türk halkına dayatılan projelerin yerine şerefli bir barış antlaşması yapılmıştır. Barışı tesis etmek amacıyla konferansa katılan Türk heyetinde yer alan gazeteci Ali Naci Karacan, İsmet Paşa'nın yakınında bulunmuş, müzakereleri ve kulis faaliyetiyle anlatan bir kitap yazmıştır. Bu kitap Lozan görüşmelerinde bulunan tüm tarafların beklenti ve amaçlarını ele almış ve görüşmelerle ilgili yorumlara da yer vermiştir. Çalışmamız, Lozan Konferansı'nı Ali Naci Karacan'ın izlenimleri üzerinden anlatmayı ve ona has yorumları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lozan, Ali Naci Karacan, İsmet Paşa, Müttefikler.

Abstract

Lausanne Peace Treaty, the Republic of Turkey as an independent state by the victors of the First World War and the recognition of the civilized world to take part in the definitive document. After years of ending a life and death struggle of the Turkish people win an honorable peace treaty imposed on the projects were in place. The Turkish delegation attending the conference in order to establish peace journalist Ali Naci Karacan, Ismet Pasha, was found near, he wrote a book about the negotiations and lobbying activity. This book is located in Lausanne negotiations, expectations and objectives of all the parties in the light of the information discussed and gave interviews. Ali Naci Karacan impressions of the Lausanne Conference of study to tell, and it aims to identify the specific reviews.

Key words: Lausanne, Ali Naci Karacan, Ismet Pasha, the Allies.

* Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Giriş

A- MİLLİ MÜCADELENİN SON GÜNLERİ

1- Türk-Yunan Savaşının Sonu ve Mudanya Mütarekesi

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruzda Yunan ordusunu mağlup eden Türk kuvvetleri 9 Eylül'de İzmir'e ulaşarak Batı Anadolu'daki Yunan işgalini sona erdirmişti. Ancak bu dönemde Doğu Trakya Yunan kuvvetlerinin kontrolünde, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ise Müttefiklerin işgali altındaydı. İzmir'in ardından 11 Eylül'de Bursa'ya giren Türk kuvvetleri Çanakkale'ye doğru ilerlemişlerdi. Boğazlar gibi önemli bir mevkiyi elinden çıkarmak istemeyen İngiltere muhtemel bir İngiliz-Türk çatışmasına hazırlık yapmaya çalışmış ve bu amaçla Fransa ve İtalya'dan destek istemişti. Müttefiklerinden istediği desteği alamayan İngilizler, Fransız ve İtalyanlar ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya nota vererek Türk-Yunan kuvvetleri arasında bir ateşkes sınırının tespit edilmesi için Türk ordusunun hareketinin tatil edilmesini istemişlerdir. Franklin Boullion barış konferansının öncesinde Türkiye'nin Meriç'e kadar Doğu Trakya'yı alacağı yolunda Mustafa Kemal Paşa'ya güvence vererek Türkiye'yi ateşkes görüşmelerine katılmaya ikna etmeye çalışmıştır. TBMM Hükümeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Müttefik işgal ordusu ve İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı Charles Harrington'a verdiği cevapta itilaf devletlerinin tekliflerine uygun olarak antlaşmazlık nedeni olan konuları görüşmek üzere Müttefik generallerinden oluşan bir grupla Mudanya'da bir Konferans toplanmasını önermiş ve bu Konferansa Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın katılacağını açıklamıştır. 3 Ekim'de başlayan Mütareke görüşmelerine İsmet Paşa'nın yanı sıra Fevzi ve Refet Paşalar da katılmıştı. İngiltere General Charles Harrington, Fransa General Charpy ve Franklin Boullion, İtalya ise General Monbelli tarafından Konferansta temsil edilirken Yunanistan adına Mudanya'ya gönderilen General Mazarakis ve Albay Sarıyanis gelişmeleri gemiden izlemeyi tercih etmişlerdi¹. Yaklaşık bir hafta devam eden görüşmelerin ardından Mütareke 11 Ekim 1922'de imzalanmış ve üç gün sonra ateşkesin yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Mudanya Mütarekesi ile Doğu Trakya Yunanlı'lardan savaş yapılmadan ele geçirilmişti. Ancak barış antlaşması imzalanana kadar Türk ordusunun Trakya'ya geçirilememiş olsa da mütareke barış antlaşmasının sonuna kadar bir ateşkesi kesinleştirmekteydi. Şevket Süreyya Aydemir'e göre savaş kazanılmış sıra barışın kazanılmasına gelmişti².

¹ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, TTK Yay. Ankara 1998. s. 280-282; İsmet İnönü, *İsmet İnönü'nün Hatıraları ve Lozan Antlaşması I*, Cumhuriyet Yay. İstanbul 1996, s. 29.

² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, I, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 214.

2- Barış Konferansı İçin Çalışmalar

Mudanya Mütarekesi uyarınca İstanbul ve Doğu Trakya'da iç güvenliği sağlamak üzere jandarma kuvvetleri bölgeye gönderilmişti. Bu arada İngiltere'de yaşanan hükümet değişikliğinin ardından Dışişleri Bakanlığında kalmaya devam eden Lord Curzon, barış konferansının toplanması için çağrıda bulunma hazırlıkları yapmaktaydı. Bu süreçte TBMM Hükümetinin bir barış konferansının hadiselerin merkezinde, Türkiye'de ve İzmir'de toplanmasını tercih ettiği bilinmekteydi. Ancak Lord Curzon, İzmir'de toplanmanın Yunanlıların milli duygularını incitebileceğini ayrıca İzmir'de toplanan bir konferansa Türkler'in başkanlık yapmak isteyeceğini ve bu durumun Türkler'e Konferansta psikolojik üstünlük sağlayacağını düşündüğü için tarafsız bir şehir konusunda ısrarcı olmaktaydı³. Sonuçta barış konferansının 13 Kasım 1922'de Lozan'da toplanması hakkında Müttefikler kendi aralarında anlaşmışlar ve İstanbul ve Ankara hükümetlerine iki ayrı nota ile durumu bildirmişlerdi. Ancak Konferans davetiyesinin İstanbul hükümetine de gönderilmiş olması barış görüşmelerinde Türkiye'yi hangi hükümetin belirleyeceği heyetin temsil edeceği sorusunu gündeme getirmiştir. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa bu konuda yaptığı açıklamalarda TBMM Hükümetinin milletin yegâne temsilcisi olduğunu iddia etse de yaşanan gelişmeler bu konuda daha ciddi adımların atılmasını gerektirmekteydi. Milli mücadele yıllarında halkın büyük saygı duyup itibar ettiği Osmanlı saltanatına karşı herhangi bir girişimde bulunulmamış ve milli hareketin amacının padişahı kurtarmak olduğu ısrarla anlatılmaya çalışılmıştır. TBMM'de Dr. Rıza Nur ve arkadaşları bir kanun teklifi hazırlamışlar ve saltanat ile hilafetin birbirinden ayrılması ve hilafetin TBMM'nin görevlendireceği kişiye verilebileceği kararlaştırılmış, 1 Kasım 1922'den itibaren saltanat ilga edilmiştir⁴.

Barış Konferansı öncesinde delege heyetinin belirlenmesi ve bu heyete takip etmesi verilecek talimatnamenin hazırlanması gerekmekteydi. Lozan'a gidecek heyette yer alacak isimleri hakkında bir isim basında yer almaktaydı. TBMM'de yapılan tartışmaların ardından Mudanya görüşmelerini yürüten İsmet Paşa'nın baş delegeliğe, Maliye Vekili Hasan (Saka) Bey ve Sağlık Vekili Dr. Rıza Nur Bey de delegeliklere seçilmişlerdi⁵. (3 Kasım 1922) İsmet Paşa Dışişleri Bakanı ve Başdelege olarak TBMM'de yaptığı konuşmada konferansta yapılacak müzakerelerde Misakı Milliye uygun

³ Sonyel, *age.*, s. 291.

⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyet'e*, I-II, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 2011, s.164-182.

⁵ Cebesoy, *age.*, s.222.

hareket edeceklerini ifade etmişti⁶. Talimatname konusunda Mecliste görüşmelerde ve gizli celselerde mebuslar daha önce yapılan antlaşmaların gözden geçirilmesini özellikle güney sınırlarını düzenleyen Ankara Antlaşmasının tekrar incelenmesini istemişlerdi⁷. Başdelege ve diğer delegelerin tespit edilmesinin ardından Konferans süresince yardım ve desteklerine ihtiyaç duyulacak danışmanlar, tercümanlar, uzmanlar ve kâtipler ve gazeteciler de belirlenmiştir⁸.

Konferansta Türk tezini savunacak heyete verilecek talimatname hükümetçe hazırlanmış ve Misak-ı Milliye uygun bir şekilde barış yapılması için dikkat edilmesi gereken asgari şartlar tespit edilmek istenmiştir⁹. İsmet Paşa ve ekibi 13 Kasım'da başlayacağı ilan edilen Konferansa zamanında katılmak için 8 Kasım Çarşamba günü İstanbul'dan Lozan'a doğru Şark Ekspresi ile saat 12.10'da hareket etmiş ve 11 Kasım akşamı Lozan'a ulaşmıştır¹⁰.

1. Ali Naci Karacan ve Konferans Hazırlıkları

1.1 Ali Naci Karacan'ın Kısa Özgeçmişi ve Lozan Kitabı

Çalışmamızın konusunu oluşturan Lozan Barış Konferansını gözünden anlattığımız Ali Naci Karacan, Türk basın tarihinde önemli bir mevkie sahiptir. 1896-1955 yılları arasında yaşayan ve lise çağlarından itibaren yazıları Servet-i Fünun ve Rubab Dergilerinde yayınlanan Karacan, Mondros Mütarekesi'nden sonra Akşam Gazetesinde Milli Mücadeleyi destekleyen yazılar kaleme almıştı. Lozan'a giden Türk heyeti ile birlikte Konferansın ikinci döneminde Lozan'da bulunmuştu. Daha sonraları İkdam, Tan, İnkılap ve Bugün Gazetelerini çıkarmış ancak asıl şöhretini 1950'li yıllarda kurduğu ve bugüne kadar gelen Milliyet Gazetesi ile elde etmiştir¹¹. Ali Naci Karacan 1943 yılı öncesinde çıkardığı gazetelerin başarısız olmaları üzerine ikinci dönemine katıldığı Lozan Konferansına ait hatıralarını yazmaya karar vermiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Lozan Barış sürecinin yeni kuşaklara ve geniş kitlelerce bir roman tadında okunacak tarihinin yazılmasını arzu etmekteydi. Bu düşüncesini Ali Naci Karacan'a

⁶ Ali Naci Karacan, **Lozan**, Milliyet Yay., İstanbul 1971, s.68.

⁷ TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, C.24-25-26'den aktaran Cengiz Kürşat, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Lozan Murahhas Heyetine Verilen Talimatname*" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Temmuz 1970, S.34, s.17.

⁸ Karacan, s.69-71; Ali Naci Karacan, Lozan Heyetine Konferansın ikinci döneminde katılacaktır.

⁹ Sonyel, **age.**, s.296.

¹⁰ Karacan, **age.**, s.74.

¹¹ Sadun Tanju, **Doludizgin, Milliyet'in Kurucusu Ali Naci Karacan: Bir Gazetecinin Hayatı**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011, Arka Kapak.

açarak dönemi yaşayan bir gazeteci olduğu için konferansta yaşanan gelişmeleri yazmasını istemişti. Karacan'ın hatıralarını kaleme alan Sadun Tanju'ya göre kitabın yazılması istenen tarih tesadüf değildi. İkinci Dünya Savaşının zorluk ve mahrumiyetlerinin yaşandığı bir dönemde devletin temelini oluşturan Lozan Barış Antlaşmasının vatandaşlara hatırlatılması faydalı görülmüştü. Karacan kitap için çalışmaya arşiv araştırmasıyla başlamıştı. Lozan'dan Akşam Gazetesine gönderdiği haber ve yorumları derlemiş, konferans ile ilgili kitap ve diğer yayınları temin etmişti. Karacan kitabını yazmak için sakin bir çalışma ortamı elde etmek amacıyla Tarabya'da bir yazlık ev bile kiralamıştı. 2.5 ay içerisinde hazırlanan kitap Ankara'da büyük ilgi ile karşılanmış ve Hasan Ali Yücel'in başkanlık ettiği bir komisyon ile kitabın yeni kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından basılmasına karar verilmişti. Kitap, 1943 yılında "Lozan Barış Konferansı ve İsmet Paşa" adıyla yayınlanmıştı. Kitabın ilk baskısı dolayısıyla Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel birer önsöz yazarak Karacan'ı övmüşlerdi. Saraçoğlu, "Lozan Konferansının etrafı bir tarihini yazmakla, siz, hadiseler içinde yaşayan neslin borçlu olduğu bir vazifeyi yapmış oluyorsunuz" derken¹² Hasan Ali Yücel ise kitabın muhtevası ve özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Yücel'e göre eser her bakımdan Lozan Konferansının tüm sayfalarını ve onun büyük kahramanın, yüksek şahsiyetini en doğru, en sade ve fakat en heyecan verici bir tarzda anlatan tek eserdir. Ona göre; bu eser ile gelecek nesiller o dönemi yaşayanlar gibi okuyacak ve hissedeceklerdir. Karacan ise kendi yazdığı önsözde İstiklal Savaşı yapılırken henüz doğmuş veya doğmamış nesillere "bir efsaneyi, andıran büyük Türk mucizesini" anlatmak için kalem aldığını bu kitabın Lozan Konferansının resim yerine yazı kullanılmış bir projeksiyonu olduğunu belirtmiştir. Kitabın yayınlanmasının amacını Türkiye'ye karşı düşman ülkelerin toplandığı konferansta, tek milletin haklarının hangi siyasal ve ahlaki vasıflarla korunabileceği konusunda Türk heyetinin ortaya koyduğu başarıyı anlatmak olduğunu yazmıştır¹³. İsmet İnönü ise kitabın 1971'de Milliyet yayınları tarafından yapılan ikinci baskısına bir önsöz yazmıştır. İnönü yazısında Karacan'ın bir görev adamı olması sıfatıyla konferansın tüm ayrıntılarına sahip olduğunu açıklamıştır¹⁴.

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'de ilk olarak Hariciye Nezareti tarafından eski yazı ile 164 büyük sayfa halinde basılmıştı. 1933'de Mehmet Cemil (Bilsel) tarafından yazılan ve Ahmet İhsan Matbaası tarafından basılan iki ciltlik Lozan adlı eser bu konuda ilk telif eserdir. Karacan'ın bu kitabı Lozan hakkında cumhuriyet tarihinde yazılan en kapsamlı ikinci kitap

¹² Karacan, **age.**, s.10.

¹³ Karacan, **age.**, s.13.

¹⁴ Karacan, **age.**, s.8.

özelliği taşımaktadır. Karacan'ın kitabı 1943 yılında "Lozan Konferansı ve İsmet Paşa" adıyla yayımlanmış iken ikinci baskısı 1971'de "Lozan" ismiyle basılmıştır. Çalışmamızda 1971 yılında "Lozan" adıyla basılan kitap kullanılmıştır.

Karacan'ın kitabı 1943 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi yayınları arasında Maarif Matbaası tarafından basılmış iken ikinci baskısı 1971 yılında Milliyet yayınlarından çıkmıştır. İlk baskının ardından 28 yıl sonra yapılan ikinci baskının öncesine göre bazı farklılıklar arz ettiği gözlenmiştir. Buna göre; ilk baskıda kapaktan hemen sonraki sayfada İsmet İnönü'nün imzalı ve üzerinde Lozan hatırası başlıklı portre fotoğrafı yer almaktadır. İsmet Paşa'nın antlaşmayı imzalarken kullandığı kalemin fotoğrafı her iki baskıda da bulunurken Ali Naci Karacan'ın imza töreninden hemen sonra otelin önünde çekilmiş boy fotoğrafı sadece ikinci baskıda vardır. İkinci baskı yapılırken kitabın dilinin sadeleştirildiği fark edilmiş ayrıca kitabın son kısmına bir sözlük eklenmiştir. 1943 baskısında Lozan Barış Antlaşmasının ilk sayfası ve imzaların bulunduğu sayfaların fotoğrafı bulunmakta ayrıca Lozan'da çalışmalar esnasında ve diğer zamanlarda çekilmiş fotoğraflar yer almaktadır. Derso'nun çizdiği karikatür ve krokiler her iki kitapta da mevcut iken eski versiyonda kitabın sonuna Sevr Projesine göre hazırlanmış bir Türkiye haritası yerleştirilmiştir. Ayrıca her iki kitapta da Mustafa Kemal Atatürk'ün Lozan hakkındaki görüşleri Nutuk'ta yer aldığı şekliyle yerleştirilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta Lozan Barış Antlaşmasını başta Sevr Projesi olmak üzere müttefiklerce yapılan barış teklifleriyle karşılaştırmıştır. Sevr Projesinin ardından diğer tekliflerden ilki Birinci İnönü Savaşının sonrasında toplanan Londra Konferansında yapılan teklif, diğeri 22 Mart 1922'de Sakarya Savaşı ve Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşmasının ardından yapılan tekliftir. Mustafa Kemal Paşa, bu mukayese ile Lozan Barış Antlaşması ile elde edilen kazanımların büyüklüğünü vurgulamak istemiş ve Milli Mücadele sayesinde ulaşılan sonucu gözler önüne serebilmek için bu dört teklif arasından en önemli noktalar üzerinden kısa bir karşılaştırma yapmıştır. Gazi Paşa'ya göre; Lozan, Türk milleti aleyhine asırlardan beri hazırlanmış olan ve Sevr Projesi ile tamamlandığına inanılan suikast davasının tamamen yok olduğunu göstermektedir. Ayrıca Lozan Barış Antlaşmasının, Osmanlı tarihinde benzerinin olmadığını iddia etmiştir¹⁵.

1.2. Konferans Öncesi Gelişmeler

İsmet Paşa ve Türk heyetini Konferansa götüren şark ekspresi Lozan'a doğru yol alırken İstanbul'da ve Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde Milli

¹⁵ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Sadeleştirilen ve Yayına Hazırlayan Semih Yalçın, Ankara Gazi Kitapevi 2006, s.532 vd.

Mücadelenin yankıları sürmekteydi. Yunanlılar'ın Anadolu'dan uzaklaştırılmasının ardından Türk ordusunun büyük bir hızla İstanbul ve Çanakkale'ye ulaşması çeşitli dedikodu ve kara propagandaları ortaya çıkarmaktaydı. Lozan'da Türk heyetinin aşırı isteklerde bulunacağı, Müttefiklerin yakın doğudaki menfaatlerinin yıkılacağı iddia edilmekteydi. Hatta Karacan, bu propagandalarda Türkler'in Mudanya'da yapılan ateşkesi tanımayıp ve barış Konferansının sonucunu beklemeden İstanbul'a gireceklerini, İstanbul'da kendilerine karşı düşmanlık gösteren bilhassa gayrimüslim unsurlara karşı intikam politikası takip edeceklerini ve yabancı okulları kapatacakları şeklindeki haberlerin bilinçli bir şekilde yayılarak Müttefiklerde Konferans öncesinde Türkler aleyhinde bir hava oluşturulmak istendiğini düşünmektedir¹⁶. Fakat Lozan'da görüşülecek meseleler İstanbul'daki gayrimüslimlerin endişelerinden çok daha kapsamlıydı. Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasında kurulan ilişkilerden kaynaklanan sorunlar gündeme gelecek ve çözülmeye çalışacaktı. Kapitülasyonların geleceği, Osmanlı borçlarının nasıl tahsil edileceği ve boğazların nasıl idare edileceği gibi eski ve derin problemler Konferansın ana gündemini oluşturacaktı. Müttefikler ise Türk heyetinin karşısında takip edecekleri siyaseti belirlemek için kendi aralarında görüşmekte ve ortak bir plan hazırlamak istemekteydiler. Konferans öncesinde İngiliz kabinesi, Mudanya Mütarekesi'ni etkili bir şekilde uygulamak için Türkiye'deki işgal ordusunu savaşa hazır hale getirme kararı almış ayrıca Yunanistan'ı da Batı Trakya'daki ordusunun yeniden örgütlemesi için uyarmıştı¹⁷. Bu nedenle Konferansın 13 Kasım 1922'de başlaması lazım gelirken Londra-Paris-Roma hattında görüşmeler sona ermediği için resmi açılış ileri bir tarihe ertelenmişti¹⁸. İsmet Paşa 11 Kasım akşamı Lozan'a ulaştığında konferansın 20 Kasım tarihine ertelendiğini öğrenmişti. Paşayı karşılamaya gelen Fransız Konsolosu seyahatin Paris'e kadar uzatılmasını önermişse de İsmet Paşa Lozan'a inme kararı almıştı. Türk heyeti Lozan'da bulunan Türk ve Mısırlı öğrencilerin alkışları arasında ikametlerine ayrılan Lozan Palas'a yerleşmişti¹⁹.

O dönemde İsviçre kamuoyu, Türkiye konusunda hiç iyi olmayan bir düşüncelere sahipti. Montreux, Lozan ve Cenevre gibi şehirlerde varlıklı

¹⁶ Karacan, *age.*, s.75-77.

¹⁷ Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, TTK Yay., Ankara 2006, s.43.

¹⁸ 24 Teşrinievvel 1922 tarihli Vakit ve Tevhid-i Efkar Gazetelerinde konferansın, İngiltere'de yapılmakta olan seçimlerin neticesine kadar ertelendiğine dair haberler yer almaktaydı. Aktaran; Derya Şimşek, "*Milli Mücadele Döneminde Türk Basınında Lozan Barış Konferansı*", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 1998, s.27.

¹⁹ Karacan, *age.*, s.77-78.

Yunan armatörlerinin yaşadığı bilinmekteydi. Bu grupların yanı sıra Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasını eskiden beri amaç edinen diğer gayrimüslim gruplar da İsviçre ve diğer Avrupa şehirlerinde Konferans sürecinde Türkiye aleyhine sürekli olarak propaganda yapmaktaydılar. Lozan'a gelen Amerikalı ve Avrupalılar da bu propagandalardan etkilenmekteydiler²⁰.

13 Kasımda Konferansın başlayacağı beklentisiyle Lozan'a gelen İsmet Paşa, müzakerelerin ertelenmiş olması nedeniyle Müttefiklere bir nota vererek Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu olmadığını belirterek gecikmenin Türk tarafında hoş karşılanmadığını göstermek istemişti²¹. Ayrıca Türkiye'ye karşı her türlü olumsuz propaganda ile donanmış olan yabancı basın temsilcilerine Türk davasını anlatmayı amaçlamıştı. İsmet Paşa Müttefiklere gönderdiği notada Türk heyetinin önceden tespit edilen saatte müzakereler için hazır olduğunu fakat Konferansın başlamaması nedeniyle Türk halkının "büyüklüğü takdir edilemeyecek fedakârlıklara" katlanmak zorunda kaldığını bu nedenle Konferansı biran önce toplanmasını beklediğini açıklamıştı²². Karacan'a göre İsmet Paşa'nın yazdığı nota Türkiye'nin diplomaside ilk defa Müttefiklerle aynı tempo üzerinde konuştuğunu göstermekteydi. Ayrıca Mudanya Mütarekesi ile Türk ordusunun ileri harekâtının durdurulmasına karşın barış görüşmelerinin henüz başlamamış olması Yunanlılar'ın yeniden güçlendirilip bir baskı aracı olarak Türkiye'ye karşı kullanılma ihtimalini gündeme getirmekteydi²³. Gecikmenin, İngilizler'in Lozan'da Türkiye'nin karşısında Müttefiklerin görüş birliği sağlayarak çıkmak istemelerinden kaynaklandığı bilinmekteydi²⁴.

2. Konferansın Birinci Dönemi

2.1. Paris'te Poincare ile Görüşme

İsmet Paşa Lozan'a ulaştığı gün, kendisini Paris'e davet eden Fransa Devlet Başkanı Raymond Poincare ile görüşmek üzere 14 Kasım'da beraberine Münir, Tevfik ve Atıf Beyleri alarak Paris'e gitmişti. Paris Crillon Hotel'e yerleşen İsmet Paşa ertesi gün Poincare'i Elysee'de ziyaret etmiş ve Konferansta gündeme gelecek meseleler üzerinde Fransa'nın düşüncelerini öğrenme imkânı elde etmişti. Poincare özellikle Fransa'yı

²⁰ Naşit Erez, "Lozan Konferansı ve İsviçre Halkoyu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Temmuz 1970, S.34, s.33.

²¹ Bu gecikmeler Türkiye'de hoş karşılanmamaktaydı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, Curzon'a gönderdiği yazıda konferansın geciktirilmemesini aksi takdirde Türklerin Mudanya Mütarekesi'ni delmeye çalışacaklarını yazmıştır. Sonyel, **Gizli**..., s.36.

²² Karacan, **age.**, s.79.

²³ Karacan, **age.**, s.80.

²⁴ Curzon Müttefikler arasında antlaşma olmaz ise Lozan'a gitmenin faydasız olacağını düşünmekteydi. Sonyel, **age.**, s.36.

alakadar eden borçlar, imtiyazlar ve okullar üzerinde durmuştu. Karacan'a göre bu görüşmede taraflar müzakereler öncesinde birbirlerinin zayıf ve kuvvetli noktalarını anlamaya çalışmışlardı²⁵.

19 Kasım 1922'de Fransız ve İngiliz delegelerin Lozan'a ulaşacakları haber alınmış ve Konferansın 20 Kasım'da başlaması kesinleşmişti. Barış konferansından istediği sonucu alamaz ise kuvvet kullanma taraftarı olan İngilizlere karşın Türkiye'de büyük yatırımları olan ve Düyun-ı Umumiye'nin en büyük alacaklısı olan Fransa'nın uzlaşmacı bir yol izleyeceği düşünülmekteydi. Karacan, Fransız gazetelerin konferans ile ilgili İsmet Paşa'ya barışa giden tek yolun itidal olduğu şeklindeki tavsiyelerde bulduklarını, asıl meselenin imparatorluğun enkazından doğacak yeni Türk devletinin yaşayabilmesi için istikbalini engelleyecek her türlü kayıtlardan uzak tutulması olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Almanya'ya karşı Versailles'i dayatan Müttefiklerin karşısına İsmet Paşa'nın bu zor işi başarmak vazifesiyle çıktığını ifade etmektedir²⁶.

2.2. Konferansın Açılışı

Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922 Salı günü Mont Benin Gazinosunda saat 16.00'da açılmıştı. Konferans, Birinci Dünya Savaşında mağlup olan ülkelerle yapılan büyük toplantıların sonuncusu olacaktı. Müttefikler, dünya savaşının sonucunu kabul etmeyen ve giriştiği mücadeleyi kazanarak karşılarna muzaffer olarak çıkan yeni Türk devletinin temsilcileri ile muhatap olacaktı. Konferansın bu özelliği, Avrupa basının toplantılara büyük önem vermesine neden olmaktadır. Yunanlılara karşı savaş alanlarında şaşırtıcı başarılar kazanan Türk ordusunun kumandanını görmek isteyenler tarafından doldurulan salon, delegelerin içeriye girmesi ile dalgalanmış, özellikle İsmet Paşa'nın Lord Curzon ile kol kola bir şekilde yürüyerek görünmeleri dikkat çekmişti. Ali Naci Karacan toplantı salonuna tek tek giren delegelerin isimlerini verirken onları dış görüşlerine göre değerlendirmişti. Ona göre İngiliz Başdelegesi Lord Curzon uluslar arası siyasetin en kurt politikacılarından biri olmakla bilinmekte, her şeye yukarıdan bakma ve yüksekten konuşma meraklısıydı. Curzon'un yardımcısı ise uzun yıllar Türkiye'de bulunan Sir Horace Rumbold'du. İtalya'yı Konferansta temsil edecek olan ilk diplomat Camille Garroni ve Mussolini ekolünde yetişmiş olan Jules Cesar Montagna idi. Fransa ise Camille Barrere ve Maurice Bompard tarafından temsil edilmekte,

²⁵ Karacan, *age* s.88-89. İsmet Paşa'nın Poincare tarafından Paris'e davet edilmesi, Konferansın ertelenmesinden dolayı güç duruma düşen Müttefikleri zor durumdan kurtarmak içindi. Ancak Lord Curzon bu durumdan hoşlanmamıştı. Sonyel, *age.*, s.40.

²⁶ Karacan, *age.*, s.91.

Japonya'yı Baron Hayachi ve Otchiai, Bulgaristan'ı Stambuliski, Romanya'yı Duca ve Diyamandis, Yugoslavya'yı Nintchitch temsil etmekteydi. Yunanistan adına Konferansta Eleftherios Venizlos, Dimitrios Caclamanoş, ABD adına ise Richard Washburn Child ve Joseph C. Grew bulunmaktaydı. Boğazlar ile ilgili görüşmelere Sovyetler Birliği adına G.V. Tchicherin dâhil olacaktı²⁷.

Konferans saat 16'da İsviçre Konfederasyonu Başkanı Habb tarafından yapılan konuşma ile açılmıştı. Bu konuşmanın ardından Lord Curzon bir konuşma yapmıştı. Curzon bu konuşmasında savaşın facialarından bahsetmiş Karacan'ın ifadesiyle tüm delegelerin her meseleyi halletmek ve barış yapmak arzusu ile hareket etmeleri halinde barışa ulaşmanın kolaylaşacağını söylemişti. Curzon'un konuşmasının ardından İsmet Paşa'nın konuşma yapmak üzere kürsüye ilerlemesi delegeler için büyük bir sürpriz olmuştu. İsmet Paşa, Lord Curzon'un konuşma yapacağını öğrendiğinde kendisi de bir açılış nutku hazırlamış ve İngiltere'nin karşısında ikinci planda kalmamak ve Türk davasını dünyaya anlatmak istemişti. İsmet Paşa'nın nutku Türkiye'nin savaş yıllarında çektiği ızdıraplardan doğan bir iddianame gibiydi. Paşa'nın nutkunun ardından sonuçlanan ilk gün toplantısı, Türk heyeti tarafından başarılı kabul edilmekteydi. O tarihe kadar barış konferanslarında hep bir taraflı toplanmaya alışmış olan Avrupa'nın büyük devletlerinin karşısında, Türkiye'nin iddia sahibi ve eşit haklara sahip bir ülke sıfatıyla kendini hissettirmesi dikkat çekmekteydi²⁸.

Konferans görüşmeleri için İsviçre Hükümeti, Uşi'de Lemman Gölü kenarında 13.yydan kalma Chateau d'Ouchy otelini tahsis etmişti. Burada yapılan ilk toplantıda uzmanlar komitesi tarafından hazırlanan tüzük ve Konferansın çalışma biçimine İsmet Paşa itiraz etmişti. Konferansın ismi "Doğu İşleri Konferansı" olarak belirlenmişken İsmet Paşa'nın itirazıyla "Yakındoğu İşleri Hakkında Lozan Konferansı" olması kararlaştırılmıştı. Ayrıca Konferans başkanlığının sırasıyla İngiltere-Fransa-İtalya arasında yürütülmesine, konuların üç farklı komisyon tarafından incelenmesi karar verilmiş ve komisyon başkanlıklarına da Müttefikler kendi delegelerini atamışlardı. Bu karar da Türk heyeti tarafından eleştirilmişti. Karacan'a göre komisyon başkanlıklarının dağıtımı tesadüf değildi. İngiltere, Fransa ve İtalya kendilerini en çok ilgilendiren konuların görüşüleceği komisyonların başkanlıklarını ele geçirmişlerdi. Karacan ilk başta basit bir durum gibi görünen bu noktaya Türk heyetinin itiraz etmesinin başta İngiltere olmak

²⁷ Karacan, *age.*, s.107-108; Sonyel *age.*, s.51-52; Tchicherin, 2 Kasım'da Müttefiklere gönderdiği notada Konferansa tam üye değil de boğazlar sorununun görüşülmesi sırasında bulunmak için davet edilmesini protesto etmiştir. Sonyel, *age.*, s.26.

²⁸ Karacan, *age.*, s.105.

üzere hiçbir devletten farklı olmadığını göstermek ve farklı bir muamele görmemenin açık teminatını elde etmek için önemli olduğunu söylemektedir²⁹.

2.3. Türkiye'nin Avrupa Sınırları

Türkiye'nin Trakya'daki sınırlarının ve Anadolu sahiline yakın adaların statüsünün konuşulacağı müzakereler 22 Kasım 1922 Çarşamba günü açılmıştı. Oluşturulan komisyonlardan arazi komisyonu ve öneminden dolayı başkanlığını üstlenen Lord Curzon görüşmelerde Türk heyetinin görüşünü açıklaması için Türk heyetine söz vermişti. İsmet Paşa, Doğu Trakya için 1913 sınırını (Karadeniz'den Meriç'in dökümüne kadar) ve Batı Trakya'da halkın oylarına başvurulmasını talep etmişti. Mudanya Mütarekesiyle Müttefiklerin Doğu Trakya'yı Edirne içinde olduğu halde Türkiye'ye vermeyi kabul ettiklerini, ayrıca Edirne istasyonunun bulunduğu Karaağaç Mahallesi'nin Türkiye bırakılması gerektiğini ilave etti. Konferansın bu ilk toplantısında İsmet Paşa, Türkçe konuşmakta ve Dr. Nihat Reşat Bey, Fransızcaya tercüme etmekteydi³⁰.

Türkiye'nin Doğu Trakya'yı Edirne ve Karaağaç'ı kapsayacak şekilde talep etmesi Batı Trakya Müslümanları için halkoylaması önermesi üzerine başta Balkan ülkeleri olmak üzere Müttefik ülkelerin tepki gösterdiği görülmüştü. Özellikle Yugoslavya Delegesi Türkiye'nin Batı Trakya konusunda talepte bulunmasını eleştirip "Türklerin Meriç'in ilerisinde topraklar istemeleri komşularında düşünce ve endişe uyandırdı!" diye tepkisini dile getirmişti³¹. Karaağaç Mahallesi'nin Rumlarla meskûn olduğunu söyleyerek İsmet Paşa'nın iade teklifini reddetmek isteyen Lord Curzon'a karşılık Türk heyeti Mudanya Konferansında General Harrington ve General Monbelli'nin Karaağaç'ın Türkiye'ye iadesi konusundaki beyanatlarını resmi zabıtlardan göstermek istemişti. Fakat Türk heyetinin talebine Balkan ülkelerinin endişeleri üzerinden cevap veren Curzon ayrıca ilgili bölgelerde(Karaağaç) gayrimüslimlerin çoğunluğu oluşturduğunu iddia edince İsmet Paşa şu cevabı vermiştir. "...dünyanın her tarafındaki milletler kendi mukadderatlarını kendileri tayin edebilselerdi, dünya sulhuna daha iyi hizmet edilmiş olurdu!"³²

Ali Naci Karacan, Konferansın müzakereler dışındaki saatlerin Müttefikler Başdelegelerin özel görüşmelerine ayrıldığını yazmaktadır. Konferanstan önceki günlerde İngilizlerin öncülüğünde Paris'te başlayan

²⁹ Karacan, *age.*, s.111-113.

³⁰ Karacan, *age.*, s.114-116.

³¹ Karacan, *age.*, s.118-119.

³² Karacan, *age.*, s.130.

politika belirleme görüşmelerine Lozan'da da devam edilmekte, Müttefik temsilcileri bir odada özel görüşmeler yaparak Türk heyetine karşı izlenecek siyaset hakkında fikir alışverişinde bulunmaktaydılar³³.

Chateau d'Ouchy Otelinde devam eden "Yakındoğu işleri için Lozan Konferansı"nda Başdelegeler kendi aralarında müzakerelere devam ederken üç ana komisyon ve onun tali komisyonları da çalışmalarına devam etmekteydi. Komisyonların ve Konferansın görüşmelerini takip eden gazeteciler her gün telgraf ve telefon hatlarıyla tüm dünyaya gelişmeler hakkında bilgi vermekteydiler. Şifreli ve açık raporlar, izahatlar, talimatnameler hükümetler ile Lozan'daki delegeler arasında gidip gelmekteydi. Ali Naci Karacan, Müttefik başdelegelerinin kendi aralarında toplanması ve önemli konularda ortak hareket etmek için anlaşmaya çalışmalarının sebebi olarak; İsmet Paşa'nın Türk tezini savunurken büyük ve küçük devlet ayrımı yapmadan ve kendisini diğer devletlerle eşit mesafede kabul ederek konuşmasını göstermekteydi. Açık görüşmelerde İsmet Paşanın takip ettiği serbest hareket tarzının Müttefikleri zor duruma düşürmesini önlemek için ilerleyen günlerde İsmet Paşa'nın da özel toplantılara davet edilerek bir "dörtler meclisi"nin oluşturulmasına karar verilmişti³⁴. Bu süreçte Sovyet Delegasyon Heyetinin Lozan'a gelmesinin Müttefikler arasında hoşnutsuzluğa yol açtığını söyleyen Karacan, Sovyetlerin konferanstan sonuç almak için değil, Bolşevizm propagandası yapmak için geldikleri düşüncesinin Müttefiklere hâkim olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Sovyet Rusya delegelerinin konferansta bulunacak olması Müttefiklerin karşısında tek başına durmaya çalışan Türkiye'ye destek olarak algılanmaktaydı. Sovyet Rusya'nın Türkiye ile beraber batı emperyalizmine karşı ortak hareket ettikleri bilinmekteydi. Rus Başdelegesi Tchitcherin ile İsmet Paşa arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve bu görüşmede İsmet Paşa, Konferans sırasında nasıl bir yol izleyeceğini sorarak Türkiye'ye destek verip vermeyeceğini öğrenmek istemişti. Tchitcherin ise yardım vaat etmekle beraber özellikle boğazlar meselesinde bağımsız hareket edeceğini hissettirmişti³⁵.

Sovyet temsilcilerinin Lozan'a gelmiş olması konferans gündeminde kısa süreli değişikliklere neden olmuşsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi ile ilgili konular sırasıyla görüşülmekteydi. Mali komisyonun raporunda yer alan Duyun-ı Umumiye, işgal masrafları ve Yunanistan'dan istenen tamirat masrafı konuları görüşülmeye başlanmıştı. İsmet Paşa

³³ Karacan, *age.*, s.135.

³⁴ Karacan, *age.*, s.135-137

³⁵ Karacan, *age.*, s.138.

özellikle Müttefiklerin Türkiye'den istedikleri askeri işgal masrafi taleplerine ve Yunan ordusunun Anadolu'da yaptıkları tahribata ilişkin sert cevaplar ve açıklayıcı bilgiler vermişti. Türkiye'de yaptıkları işgalleri Mondros Mütarekesinin 7. Maddesine, işgal masraflarını da Türkiye'nin imzaladığı diğer antlaşmalara dayandıran Fransız Başdelegesi Mösyö Barrere Türkiye'de yaşayan Müttefik devletler tebaasının zararlarının karşılanmasının zorunda olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa Türkiye'nin işgal masrafi diye bir mesele tanımadığını, Türkiye'nin Konferanstaki mevcudiyetinin Mudanya Mütarekesine dayandığını açıklamıştır. İsmet Paşa Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı tahribatın bilinçli bir hareket olduğunu söylerken şu örneği vermişti: "...harb edenler cepheden kaçtı, fakat tahribat yapanlar bu tahrib vazifesini sonuna kadar ifa için yerlerinde kaldılar. Ricat gayrimuntazam oldu. Fakat tahribat usul-ı dairesinde muntazam yapıldı. Tahribata memur olan zabitler vazifeleri hitam olmadıkça çekilmediler". Ali Naci Karacan'a göre Müttefikler bu işgal masrafları meselesini Yunanistan'ın tamirat masrafına karşılık bir pazarlık konusu olarak kullanmayı düşünüyorlardı³⁶.

Konferansın ilk bir haftasında Başdelegelerin müzakerelerde kullanacağı bilgileri hazırlayan komisyonlar çalışmalarını hızlandırmışlardı. Bir gün içerisinde üç farklı komisyonun toplandığı görülmekte birbirinden girift mali, ekonomik ve ticari meseleler karşısında orta yol bulmak için çalışan delege ve uzmanlar geceleri de ertesi güne hazırlanmak ve Başdelege İsmet Paşa'ya izahat vermekteydi. Aynı şekilde İsmet Paşa gündüz Müttefik delegeleri ile gece ise o günkü görüşmeler hakkında bilgi vermek ve talimat almak için Ankara ile görüşmekteydi. Bu yoğun çalışma temposuna karşın konferansın ilk haftasının sonunda henüz kesin bir neticeye ulaşılamamıştı. Fakat bu süreçte Müttefik delegelerin hangi konulara ağırlık verdikleri ve müzakere güçleri hakkında Türk heyeti tecrübeler edinmişti. İngiliz heyetinin özellikle boğazlar ve sınırlar konusunda, Fransızlar'ın dış borçlar, İtalyanlar'ın ise ticaret ile ilgili konularda öne çıkmaya çalıştıkları görülmekteydi³⁷.

2.4. Kapitülasyonların Geleceği Tartışması

Türkiye'de uzun bir geçmişe ve geniş bir uygulama alanına sahip olan kapitülasyonların geleceği şüphesiz ki Konferansın en önemli gündemini oluşturacaktı. Çünkü diğer konular bir veya birkaç ülkeyi ilgilendirirken kapitülasyonlar tüm ülkelerin gündemindeydi Kapitülasyonlardan istifade eden tüm Avrupalı ülkelerin karşısında Türk ekonomisine ve hâkimiyet

³⁶ Karacan, *age.*, s.140.

³⁷ Karacan, *age.*, s.145-146.

anlayışına zararı tartışma götürmez olan bu imkânların ilgasını savunmak İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti için konferansın en zor ve çetin görevi idi. İtalyan Başdelegesi Marki Garroni'nin başkanlığında 2 Aralık'da yapılan toplantıda kapitülasyonlar meselesi konuşulmuştu. Bu konuyla ilgili ülkeler Konferansta büyük bir kalabalık teşkil etmekteydi. Karacan'ın ifadesiyle "Bütün Avrupa'yı, yarı Amerikayı, Asyanın büyük bir parçasını temsil eden bu küçük mahşerin karşısında Türkiye adına İsmet Paşa ile iki arkadaşı ve bir iki danışman vardı...". Görüşmede açılış konuşması yapan Garroni Türkiye'nin kapitülasyonların kaldırılması yönündeki talebini anlayışla karşılamakla beraber Türkiye'ye bu imkânların verdiği güvence ile yerleşip çeşitli müesseseler kuran müteşebbislerin ticari durumlarını bozmadan devam ettirebilecekleri bir güven ortamına ihtiyaç duyulduğunu belirtip bu ortamın bazı hak ve imtiyazlarla muhafaza edilmesi konusunda Müttefiklerle hem fikir olduklarını belirtti. Bu ifadelerden Müttefiklerin kapitülasyonları bir başka isim ve şekil altında sürdürmeyi amaçladıkları anlaşılmaktaydı. Ayrıca Müttefikler, kapitülasyonların, Türkiye tarafından 1914'de yapıldığı gibi tek taraflı olarak kaldırılmasının mümkün olmadığını, bu tür imtiyazların Türkiye'nin kaynaklarını ve zenginliklerini değerlendirdikleri için vazgeçilmez olması gerektiğini söyleyen Lord Curzon, ayrıca Türkiye'de yaşayan yabancıların Türk adliyesinin yetersizliği nedeniyle Türk kanunlarına tabi olamayacağını ifade etmişti³⁸. O oturumda hazır bulunan Japon Delegesi, Japonya'nın uzun yıllar kapitülasyonlarla idare edildiğini bu nedenle Japonya'nın Türkiye'yi anlayabilecek tek ülke olduğunu belirttikten sonra ülkesinin bile adli teşkilatını tamamlamadan, kanunları hazırlamadan kapitülasyonları kaldırmadığını söylemişti³⁹. Fransız Delege Bompard "adli kapitülasyonlar olmadıkça Osmanlı İmparatorluğunda..." oturulamayacağını iddia etmişti. Müttefikler yeni bir isimle adli, hukuki ticari imtiyazları sürdürme gayreti İsmet Paşa tarafından hiçbir şekilde kabul edilmemekteydi. Adli ve hukuki kapitülasyonların olmadığı bir ortamda Osmanlı coğrafyasında yabancıların yaşayamayacağını savunan Fransız Delegelerine karşı İsmet Paşa "...bir milletin en mühim ve itiraz götürmez hakkı kaza hakkıdır, herhangi bir ecnebiye millet namına adalet yapmak hakkı verilemez... Hiçbir devlet ülkesi üzerinde kaza işine yabancı müdahale ettirmez!" demekte ayrıca "...eğer iddia edildiği gibi konferanstaki bütün işlerde hâkimiyetimize ve yasama hakkımıza riayete olunursa barışın önünde hiçbir maninin kalmayacağını..." ifade etmektedir⁴⁰. İsmet Paşa son ifadesiyle yalnız kapitülasyon meselesinin

³⁸ Karacan, **age.**, s.154.

³⁹ Karacan, **age.**, s.155.

⁴⁰ Karacan, **age.**, s.230; İsmet Paşa, kapitülasyonlar konusunda Müttefiklerin geri adım atmamasını ve hatta yeni bir isimle devam etmesini arzulamalarının temel sebebi olarak

değil, bütün Konferansın iyi ve tatmin edici bir şekilde sonuçlanmasının anahtarını göstermiş olmaktadır. Karacan'a göre Lozan'da tartışılan asıl mesele Türkiye'nin hâkimiyetini tanıma davasıydı. Konferanstaki gelişmeleri gün be gün takip eden İngiliz gazeteleri Türk heyetinin kendisine önerilen teklifleri kabul etmemesine şaşırmakta ve Times Gazetesi 29 Aralık 1922 tarihinde "Türkler'in boyuna zorluk çıkardığını" anlatan baş makalesinin son cümlesi şu şekilde sona ermekteydi; "Herhalde Türkler iki şeyden birini seçmek mecburiyetindedirler: Ya Türkler kendilerine teklif edilen alicenabe teklifleri kabul ederek memleketlerinin ihyası için kuvvetli müzaheret temin ederler yahut Türkiye'yi Asya'nın çöllerinde erişilmesi imkânsız bir memleket haline sokarlar!"⁴¹ Bu tür yorumların yazıldığı İngiliz gazeteleri ayrıca yeni bir savaş tehlikesinin de yaklaştığını haber vermekteydi. Daily Mail Gazetesi savaşa karşı olmakla birlikte Türkiye'nin batı ile münasebetlerinin kesilmesini yeterli bir ceza kabul etmekte ve Türkiye'nin Doğu Trakya'yı koruması için Balkan Devletleri ile iyi geçinmek zorunda olduğu iddiasındaydı.⁴²

Konferansın kapitülasyonlar toplantısı heyecanlı geçmekteydi. Müttefikler yaşanan Milli Mücadeleden sonra yeni bir anlayışla yeni bir devletin ortaya çıktığını kabul etmek istememekte ve eski alışkanlık ve düşüncelerini sürdürmek için gayret sarf etmekteydi. Müttefikler birçok konuda olduğu gibi Balkan ülkelerini de beraberlerinde harekete zorlayarak onları yardımcı kıta/birlik gibi kullanmaktaydı.

Müttefikler tarafından delege ve uzmanların kaldıkları otellerde Konferansın Türklerin anlaşmaz tutumu nedeniyle çıkmaza girmek üzere olduğunu ve konferansta bir bir buçuk aylık tatil düşünüldüğü şeklinde dedikodular yayılmaktaydı. Müttefiklerin şikâyet ettikleri husus olan Türk heyetinin anlaşmazlık çıkarıcı davranışlarının, İsmet Paşa'nın sert ve alışık olunmayan tutumu olduğu bilinmekteydi. Paşanın her teklife itiraz ederek sorgulaması imparatorluğun son döneminde görülen ve bu tür Konferanslarda uzlaşmacı bir tavır sergileyen eski diplomatlardan farklı bir durumdu. Karacan'a göre 1922 yılı Aralık ayının son günlerine kadar yapılan görüşmelerde müzakere edilen konular meseleler askıda bırakılmıştı. Bu durum Lord Curzon'un bilerek takip ettiği bir taktikten kaynaklanmaktaydı. Curzon kendi lehine masada çözümlenemeyen meseleleri sonraya bırakılmasını ve birikmesini istemekteydi. Böylece meselelerin hepsi bir araya yığılacak ve toptan bir pazarlıkla tüm meseleler

Çine kadar tüm doğu milletlerinin Türkiye'yi örnek olarak Müttefiklerin dünya hâkimiyetlerine zarar getireceğinden endişe etmeleri şeklinde yorumlamaktadır. İnönü, **age.**, II, s.69.

⁴¹ Karacan, **age.**, s.233

⁴² Karacan, **age.**, s.234.

kendileri tarafından hazırlanan bir proje ile zamanın tükendiği gerekçesiyle imzaya zorlanacaktı⁴³.

Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlerin Türk kanunlarına tabii olması Müttefikler tarafından asla kabul edilmek istenmemektedir. Lord Curzon bu sorunu Lozan’da Türkiye aleyhinde bir propaganda aracı olarak kullanmaya çalışmakta ve bu konunun Konferansın kesintiye uğratılması için mükemmel bir bahane olabileceğini düşünmekteydi. Ona göre Konferans sonuçsuz olarak dağılırsa Türkiye’nin bu nedenle hiçbir taraftan destek bulamayacağını söylemekteydi⁴⁴.

Konferansın tatile gireceği söylentileri arasında Rus Delegelerinin de katılımı ile boğazlar meselesi ilk kez müzakere edilecekti.

2.5. Boğazlar Meselesi

Kapitülasyonların geleceği konusu çözümlenmeden Türk boğazlarının barıştan sonra kavuşacağı statünün tartışılmasına başlanmıştır. Konferansın en zor davalarından biri olan boğazlar meselesinde üç farklı tez bulunmaktaydı. Bu tezler İngiltere, Rusya ve Türkiye tarafından savunulmaktaydı. İki büyük devlet birbiriyle asla bağdaşmayan tezleriyle adeta çarpışmaya hazırlanırken Türkiye’nin arzu ettiği statünün iki tez ile bir ilişkisi bulunmamaktaydı. 19 yy boyunca Boğazların statüsü konusunda İngiliz-Rus rekabeti yaşanmıştı. O dönemde İngiltere boğazları Rusya’ya kapatmaya çalışırken Rusya ise her vesile ile boğazların açılmasında ve serbest geçişte ısrar ederdi. Fakat Lozan günlerinde tarafların pozisyonu değişmiş ve beklentileri de farklılaşmıştı. Sovyet Rusya, boğazlardan geçişi sınırlandırarak Karadeniz üzerinden kendisine gelecek muhtemel tehlikeleri önlemeye çalışmakta Lord Curzon’un temsil ettiği İngiltere ise boğazların serbestliğini aynı zamanda askerden arındırılmasını savunmaktaydı. Karacan bu tartışma karşısında Türkiye’nin kendisine ait bir toprak üzerinde başkaların kavgası seyretmekte olduğunu ve kendi görüşünü açıklamak istediğini yazmaktadır⁴⁵. İşte bu ortamda Lord Curzon’un başkanlık ettiği askerlik ve topraklar komisyonu(1.Komisyon) boğazlar meselesinin ilk görüşmesine 4 Aralık 1922’de başlamıştı. İlk olarak İsmet Paşa’ya söz verilmesine karşın diğer ülkeleri dinledikten sonra karar vereceğini açıklama yapacağını söylemişti. Daha sonra kendisine söz verilen Rusya Delegesi Tchicherin özetle boğazların Türk hâkimiyetinde olması gereğinden hareketle Türk sahilleri ve Karadeniz ülkelerinin korunması için boğazların

⁴³ Karacan, *age.*, s.159.

⁴⁴ Türk heyetini bu konuda zor duruma düşürmek için Müttefikler zaman zaman Türk toprakları üzerinde bir Ermeni yurdu kurulması konusunu sık sık gündeme getirmekteydi. Sonyel, *age.*, s.317.

⁴⁵ Karacan, *age.*, s.171.

tüm ülkelerin savaş gemilerine her zaman kapalı olmasını savunmaktaydı. Ayrıca “boğazlar meselesinde Türkiye ve Rusya'nın nokta-i nazarlarına zıt herhangi tesviye şekli[nin] dünya sulhunu tehlikeye...” düşüreceğini iddia etmekteydi. İsmet Paşa, Türkiye'nin Rusya'nın vesayeti altına girdiğini ima eden Lord Curzon'a verdiği cevapta Rus önerilerinin Türk tezine en yakın tez olduğunu açıklamıştı⁴⁶.

Balkan ülkelerinin desteğini alan Müttefikler ise boğazların askerden arındırılarak bir komisyon tarafından yönetilmesini, savaş gemilerinin geçişinin Türkiye'nin savaştaki pozisyonuna göre belirleneceği bir teklifi önermekteydi. Boğazlar konusu iki rakip ülkenin çarpışmasına neden olmuş, iki taraf arasında kalmış olan Türkiye ise kendi menfaatlerine en uygun teze ikna edilmek durumundaydı. Artık boğazlar meselesi Konferansın en çok tartışılan konusu haline gelmişti. Bir yandan görüşmeler devam ederken bu konu ile ilgili dedikodular da eksik kalmamaktaydı. İngiltere'nin boğazlar konusunda Türkiye'yi memnun ederek Türk-Rus münasebetlerini bozmaya çalıştığı söylenmekteydi⁴⁷.

Müttefikler, 6 Aralıkta boğazlar mıntikasının askerden arındırılmasını öngören bir proje vermişlerdi. Buna göre; boğazlarda serbest geçişe mani olacak hiçbir askeri tesisin kurulamayacağını Türk heyetinin kabul etmesini istemişlerdi. İsmet Paşa, boğazların savunmasının aynı zamanda başkent, Marmara Denizinin ve Doğu Trakya'nın savunması olduğunu, boğazlarda savunma tedbirleri almamanın Türkiye'nin en hassas bölgesine yapılacak saldırının cevapsız kalması anlamına geleceğini söylemiş ve Müttefiklerin teklifinde değişiklik talep etmişti. İsmet Paşa, Gelibolu bölgesine yerleştirilmek üzere beş bin kişilik bir kuvvet bulundurulmasını istemekteydi. Ayrıca boğazlar bölgesinde askerden arındırılacak mıntıklar haricinde, Marmara denizine yerleştirilecek savunma imkânlarının sınırlandırılmamasını önermekteydi. Bu durum kabul edilse bile bölgeye yönelecek herhangi bir saldırıya karşı Milletler Cemiyeti tarafından verilen teminatın işlevsiz ve yetersiz olacağını söylemişti. Fakat Lord Curzon, İngiliz Deniz Subaylarını Londra'ya göndererek Boğazlar projesinde bir değişiklik yapılmayacağını Türk heyetine anlatmaya çalışmaktaydı. Karacan'ın anlattığına göre İsmet Paşa, boğazların özellikle Çanakkale boğazının silahsızlandırılmasının ve Türkiye'ye yakın adaların Yunanistan'a ait olması nedeniyle Yunan donanmasının Türkiye'ye karşı üstün bir konuma geleceğini anlatmak istemekteydi⁴⁸.

Toprak ve askerlik komisyonunun 9 Aralık'ta yaptığı toplantıda İsmet Paşa, boğazlar konusundaki Türk tezini açıklamıştı. Paşa'ya göre; boğazlar

⁴⁶ Karacan, *age.*, s.165-168.

⁴⁷ Karacan, *age.*, s.178.

⁴⁸ Karacan, *age.*, s.214-220.

bölgesinin silahsızlandırılması Marmara, Trakya ve İstanbul'un güvenliğini tehlikeye düşürecekti. Bu durumun özellikle Karadeniz ve Akdeniz devletleriyle Türkiye arasında çıkacak bir savaşta Türkiye'yi savunmasız bırakacağı düşünülmekteydi. Buna karşın ticaret gemilerinin gece ve gündüz geçmeleri hususunda herhangi bir itirazlarının olmadığını beyan etmişti. Boğazlar toplantısının sonucunda Türkiye kendi güvenliğini sağlamak şartıyla boğazlardan geçişin serbest olmasını kabul edeceğini açıklamaktaydı. Karacan'a göre Rusya'dan farklı olarak Türkiye'nin önerisi Müttefiklerce mantıklı bulunmakta ve ayrıntıların konuşulmasıyla daha çok yakınlık elde edileceği düşünülmekteydi⁴⁹.

Görüldüğü gibi Türk heyeti Müttefiklerin bazı tekliflerini kabul etmekte, buna karşın bazı noktalarda ise direnmekteydi. Boğazlarda milletlerarası bir komisyonun kurulmasını kabul etmekte fakat İstanbul ve çevresinin güvenliği için Milletler Cemiyetinden daha etkin bir teminat istemekteydi. İsmet Paşa, Türk heyetinin barışın tesis edilmesi için yaptıkları fedakârlığın son sınıra vardığını daha fazla ısrar edilmesi halinde konferansı bırakıp Lozan'dan gitmeye hazır olduğunu söylemişti⁵⁰.

Müttefikler, özellikle İngiltere, Türk heyetinin itirazları ve en ince ayrıntıya bile dikkat eden tavırlarından rahatsız olmakta ve görüşmelerin bir an önce sonuçlanmasını istemekteydi. Karacan'a göre; İngilizlerin bu düşüncelerinin altında Türk heyetinin ekonomik, adli, mali meselelerde Müttefik projelerini kabul etmemesi yer almaktaydı. Karacan, Müttefiklerin karşılığında müzakere eden Türk heyetinin imparatorluk zihniyetiyle ilgisini kesmiş olduğunu anlamak istemediğini, konferansa galip bir devlet sıfatıyla geldiğini kabul etmeyip eski alışkanlıklarını sürdürmeye çalıştığını ifade etmekteydi⁵¹.

Türk heyetinin boğazlar, kapitülasyonlar konusunda gösterdiği direnç nedeniyle konferansın yarıda kalma ihtimali belirmeye başlamıştı. Ancak Müttefiklerden ve Balkan ülkelerinden hiçbir delege müzakerelerin kesilmesi sorumluluğunu üzerine almak istemediğini söyleyen Karacan, Lord Curzon'ın bile kendisinden barış haberi bekleyen İngiliz milletine yeni bir savaş haberi vermekten kaçındığını belirtmişti⁵².

Yılbaşı tatilinin başlaması ve Fransa ve Almanya arasındaki tazminat meselesinin canlanması üzerine bazı delege ve gazetecilerin Lozan'dan

⁴⁹ Karacan, **age.**, s.185.

⁵⁰ Karacan, **age.**, s.222.

⁵¹ Karacan, **age.**, s.224.

⁵² Karacan, **age.**, s.226-227.

ayrıldıkları görülmüş ve Aralık ayının son günlerinde müzakerelerde belirgin bir durgunluk başlamıştı⁵³.

2.6. Musul Meselesi

Türkiye'nin Irak sınırının nasıl çizileceğine dair görüşmeler Lozan'da tarafların en iyi hazırlandıkları ve karşı tarafı ikna etmek için en etkin argümanları kullandıkları tartışmalardır. Musul meselesi açık olarak Lozan Konferansının 23 Ocak 1923 tarihli toplantısında görüşülmeye başlanmıştı⁵⁴. İlk olarak İsmet Paşa, Musul Vilayeti'nin Türkiye'ye bağlı olmasının ırki, siyasi, tarihi, coğrafi, ekonomik ve askeri nedenlerini anlatmış ve bölgeye ait nüfus rakamlarını vermiştir⁵⁵. Tarafların orta noktada buluşmaması üzerine Lord Curzon Musul Meselesinin Konferansın sonuna ertelendiğini fakat 12 ay içinde çözülmez ise meselenin bir hakeme havale edilmesini teklif etmiş ve bu hakeminde de Milletler Cemiyeti olacağını, İngiliz Hükümetinin Milletler Cemiyetinin vereceği kararı kabul edeceğini açıklamıştı⁵⁶. Türk heyetinin Musul'un geleceği konusunda olduğu gibi Müttefikler tarafından önerilen tekliflerin kabul etmemesi üzerine Konferansın daha fazla devam edemeyeceğini şeklinde yorumlar yapılmaktaydı. Lord Curzon, Bombard ve Marki Garroni ile görüşerek şimdiye kadar yapılan görüşmelerden elde edilen kazanımların tespit edilerek kayıt altına alınmasını ve ortaya çıkan hükümlerin bir antlaşma projesi halinde Türk heyetine verilerek kabul edilmesi hususunda ortak bir karara varmışlardı. Konferansta, yapılan görüşmelere karşın çözülmesi imkânsız gibi görünen üç konu bulunmaktaydı⁵⁷;

- Musul Meselesi
- Kapitülasyonların geleceği
- Türkiye'de yaşayan Müttefik tebaasının uğradığı zararının tazminatı

Diğer meselelerde bir orta yol bulunmuş veya taraflar birbirlerine karşı uzlaşmacı bir tavır takınmışlardı. Müttefikler, Konferansın sonuçsuz bir şekilde dağılmasından endişe ettikleri için daha önce Paris'te hazırladıkları projeyi Türk Heyetine vermişlerdi. Ali Naci Karacan'a göre Lord Curzon, konferansın kesilmesinin sorumluluğunu üzerine almadan son bulduğunu

⁵³ Karacan, **age.**, s.236.

⁵⁴ Lozan Konferansının Musul meselesinin tartışıldığı oturumlarına İran da katılmak istemiş fakat bu istek Müttefikler tarafından kabul edilmemiştir. Şimşek, **agt.**, s.57.

⁵⁵ Karacan, **age.**, s.242-243.

⁵⁶ M.Cemil (Bilsel), **Lozan**, İstanbul Ahmet İhsan Matbaası 1933, s.107'den aktaran Şimşek, **agt.**, s.59.

⁵⁷ Karacan, **age.**, s.250.

açıklamakta ve Türk heyetine projeyi incelemeleri için bir süre vererek bir savaş tehlikesini önlemeye çalışmaktaydı. 30 Ocak 1923'de Türk heyetine teslim edilen antlaşma projesi 150 sayfa, 160 madde ve 9 bağlı projeden oluşmaktaydı. Karacan, bu projenin Türkiye'nin her çeşit egemenliğini elinden alan bir belge özelliği taşıdığını söylemekteydi. Ayrıca belge incelendiğinde fark edilmekteydi ki o zamana kadar hiç görüşülmemiş meseleler de antlaşma metnine yerleştirilmişti. Durum değerlendirmesi yapan İsmet Paşa'ya göre "...burada geçirdiğimiz iki buçuk ay, bütün o münakaşa ve müzakereler bir komedyadan ibaretmiş. Nihayet bize Konferanstan daha evvel hazırlamış oldukları teklifleri dermeyer ediyorlar. Lozan Konferansı 13 İkciteşrinde toplanacaktı. Müttefikler, Lozan Konferansından evvel Paris'te bir içtima aktettiler... Burada uzun uzadıya teklifler, mukabil teklifler münakaşalar cereyan etti. Bütün bunların bir sahne oyunundan başka bir şey olmadığını şimdi anladım. Çünkü verdikleri bu muahede ile Lozan Konferansının müzakereleri arasında büyük bir münasebet yoktur..."⁵⁸

Konferansın dağılmak üzere olduğuna herkes inanmış ve son oturumun 31 Ocak Çarşamba günü yapılmasına karar verilmişti. Son toplantıda Müttefik ülkelerin Başdelegeleri barışı ne kadar arzu ettiklerini ve bu amaçla yapılan fedakârlıkları anlatmışlardı. Türk heyetine sekiz gün süre vererek barışın olup olmayacağı bu sürenin sonunda belli olacağını açıklamışlardı.⁵⁹

2.7. Müttefiklerin Projesi ve Konferansın Kesilmesi

Kasım ayından itibaren devam eden müzakerelerde zaman zaman kritikleşmiş ve iplerin kopma noktasına geldiği anlar olmuştu. Türk heyetinin Misak-ı Milli konusundaki hassasiyeti ve bu konuda geri adım atmak istememesi nedeniyle Müttefik delegeleri konferansın uzamasından şikâyet etmeye başlamışlardı. Ocak ayının son günlerine doğru Müttefikler daha önceden hazırlayıp Türk tarafına barış projesi olarak sunmak için tüm heyetleri 31 Ocak günü Chateau d'Ouchy Oteline davet etmişlerdi. Lord Curzon'un bir oldubitti yaratarak "vaktimiz yok, antlaşmayı imza edeniz!" sözüne karşı Türk heyeti teklif edilen projenin tam 26 noktasına itiraz edecekti. Kabul edilmeyen en önemli husus Musul'un geleceği konusuydu. Yunanistan'dan tazminat talebi, Düyun-ı Umumiye, imtiyazlar, Trakya ve Gelibolu'da bulundurulacak asker sayısı ve Türkiye'de yaşayan yabancıların tabi olacakları adli usul de diğer antlaşmazlık konularını oluşturmaktaydı⁶⁰. Türk heyeti, Müttefiklerin projesine karşın kendi projesini hazırlamış ve 4 Şubat Pazar günü Müttefiklere ulaştırmıştı. Müttefikler, Türk projesini

⁵⁸ Karacan, **age.**, s.273-274.

⁵⁹ Karacan, **age.**, s.283.

⁶⁰ Karacan, **age.**, s.286-289.

incelemiş ve bazı konularda değişiklik talep etmişlerdi. İsmet Paşa tarafından kabul edilmeyen değişiklik taleplerinin ardından Lord Curzon, daha fazla görüşmeye vakit olmadığını söyleyerek İsmet Paşa'nın kesin cevap vermesini istemişti. Fakat İsmet Paşa, Türk hâkimiyetine aykırı hiçbir kaydı kabul etmeyeceği söyleyerek Müttefik önerisini reddetmişti. Konferans 4 Şubat Pazar günü Lord Curzon'un Lozan'dan ayrılması ile fiilen kesilmişti. Fakat bu gerçeğe karşı kimse Konferansın kesintiye uğradığını kabul etmek istememekteydi. Karacan'a göre Konferansın kesilmesinin en önemli nedeni Fransızlar'ın imtiyaz meselesinde ısrar etmesiydi. Oysa Türk heyeti Konferansta İngilizlerle mücadele edileceğini ve Musul ve Boğazlar Meselesi gibi çetrefili konular nedeniyle bir kesintiye tahmin etmekteydi⁶¹.

Lord Curzon'un ardından Fransız delegeler de Lozan'ı terk etmişlerdi. 5-6 Şubat gecesi Konferansın Genel Sekreteri Massigli, İsmet Paşa'dan dönüşünü ertelemesini istemiş fakat Paşa, teklifi kabul etmeyerek Lozan'da beklemenin mümkün olmadığını söylemişti. Türk heyetinin Ankara'ya dönme kararı almasını bir siyasi manevra ve blöf olarak yorumlayanlar bulunmaktaydı. Müttefiklerin düşüncesini Karacan şu şekilde yorumlamaktaydı; Curzon, Bombard ve Garroni'nin Lozan'dan ayrılmasına karşı İsmet Paşa'nın Lozan'da kalmaya devam etmesini ve önerdikleri barış teklifini kabul etmesini beklemekteydiler. Paşa'nın, Lozan'dan ayrılmasına ihtimal verilmemekteydi. Böylece Türk heyeti, Konferansın tekrar başlaması için bir fedakârlık yapmaya zorlanacaktı. Fakat İsmet Paşa, Müttefiklerin bu oyununu fark ederek barış "...istiyorsan bizi tekrar oraya çağır!" şeklindeki çağrılarını geri çevirerek 7 Şubat sabahı Lozan'dan ayrılmış, zorlu kış şartları nedeniyle 16 Şubat 1923 günü İstanbul'a ulaşmıştı⁶². İsmet Paşa İstanbul'da yaptığı ilk açıklamada Konferansın tatile girdiğini, savaş tehlikesinin belirme ihtimali nedeniyle hiç kimsenin kapanma sözünü etmediğini söyleyerek heyetten bir kişinin Lozan'da bırakıldığını ifade etmiştir. Barış için her türlü fedakârlığın yapıldığını fakat herkesin kendi isteğine göre bir antlaşma istediği için anlaşamadığını söylemişti⁶³.

⁶¹ Karacan, **age.**, s.296; Konferansın herhangi bir sonuç almadan dağılmasını Cemil Bilsel, Lord Curzon gibi diplomat ve devlet adamı için başarısızlık olduğunu, tüm sorumluluğun Türk tezini anlayamayan devletlere ait olduğunu ifade etmektedir. Bilsel, **age.**, s.108'den aktaran Şimşek, **agt.**, s.63-64.

⁶² Konferansın kesintiye uğraması Türkiye'de gazetelerde şu şekilde yorumlanmıştı: 6 Şubat 1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi "cihan sulhunu temin için fevkalade mühim mesaidatta bulunduk, fakat sulh istemediler" 7 Şubat 1923 tarihli Vakit Gazetesinde ise "Lozan Konferansında sulhe vasil olmak için sarfettiğimiz fevkalade mesaiye rağmen hiçbir netice hasil olmamıştır" Aktaran Şimşek, **agt.**, s.61.

⁶³ Karacan, **age.**, s.305-308; Şevket Süreyya Aydemir'e göre İsmet Paşa Müttefiklerin barış projesini kabul etseydi Türk İstiklali Harbinin sonuçlarını memleket aleyhine kullanmış

3. Konferansın İkinci Dönemi

Lozan Barış Konferansının yarıda kalması üzerine Ankara'ya dönem Türk heyeti, görüşmeler ve genel vaziyet hakkında TBMM'de bilgi vermişti. Müzakerelerin gidişatı Ankara'da dikkatle takip edilmiş özellikle mebusların arasında "mademki Milli Misakı kabul etmiyorlar, derhal harb edelim" diyenler bulunmuştu⁶⁴. Mecliste görüşmeler 24 Şubat ile 6 Mart arasında yapılan gizli oturumlarda müzakereler değerlendirilmiş ve tartışmalar yaşanmıştı. Mebuslar yaşanan işgal, felaket ve mahrumiyetlere karşı memleketin fedakârca göğüs gerdiğini, şimdi bütün bu sıkıntıların karşılığını almak ve hak ettiği barış antlaşmasına ulaşmak istediğini söylemekteydiler⁶⁵. Mustafa Kemal Paşa, 6 Mart 1923'de yapılan üçüncü celsede yaptığı konuşmada "eğer itilaf devletleri bize projeyi kabul ettirmekte musir olurlarsa o halde milletimiz için hükümet ve meclisimiz için harb şekli zaruretinde tecelli etmiş olur... Binaenaleyh bu projeyi suret-i katiyede reddetmemiz zaruridir" demiştir⁶⁶.

TBMM, Türk heyetine son gün verdikleri antlaşma projesinin kabul edilemeyeceğine⁶⁷ karar vererek bağımsızlık ve milli hâkimiyetin korunması yolunda barış görüşmelerine devam etmeyi uygun görmüştü. Bu vazife TBMM tarafından yine İsmet Paşa'ya verilmişti⁶⁸. Meclis'in delege heyetine verdiği güvenoyu üzerine Müttefiklerin antlaşma projesine cevap verme kararı alınmıştı. Vekiller Heyetinin hazırladığı 8 Mart 1923 tarihli cevabi nota ve antlaşma projesi İngiltere, Fransa ve İtalya'ya İstanbul'da bulunan temsilcileri vasıtasıyla ulaştırılmıştı. 100 sayfa uzunluğunda antlaşma projesi ve 15 sayfalık notada da Türkiye'nin barışa ulaşmak için yaptığı fedakârlıklar anlatılmıştı. Türk karşı teklifinde bir tarafa tekrar müzakere ve tartışmaya lüzum görülmeyen ve mutabık kalınmış noktalar yazılmış iken diğer tarafa da ilerleme sağlanamamış konulara ait Türkiye'nin teklifleri bulunmaktaydı⁶⁹. Ayrıca Müttefikler barış yapmak istiyorlarsa herhangi bir şehirde veya mümkünse İstanbul'da toplanacak bir konferansta Türk heyetinin hazır bulunacağı bildirilmişti⁷⁰.

olacak, kabul etmese aylardan beri sürüp giden barış konferansı sona erecek ve belki arkasından savaş bile başlayacaktı. Aydemir, **age.**, s.240.

⁶⁴ TBMM'de yapılan müzakereler için bkz: Cebesoy, **age.**, s.299-356.

⁶⁵ Karacan, **age.**, s.314.

⁶⁶ Yılmaz Altuğ, "Atatürk ve Lozan Konferansının İlk Devresi" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** C.IV, Mart 1988, S.11'den ayrı basım, s.424.

⁶⁷ Müttefiklerin tekliflerinin kabul edilmemesi 7 Mart 1923 tarihli Vakit Gazetesinde şu şekilde yer almaktaydı: "BMM dün gece kararını verdi: Müttefiklerin projesi şayan-ı kabul değildir" Aktaran Şimşek, **agt.**, s.71.

⁶⁸ Karacan, **age.**, s.315

⁶⁹ İnönü, **age.**, s.153-155.

⁷⁰ Karacan, **age.**, s.319.

Ali Naci Karacan'a göre Türk Heyetinin karşı teklifi olarak Müttefiklere verilen proje, Türklerin iki projeyi birbirine yaklaştırma çabasının ürünüydü. Müttefikler, Türk projesini notasını aldıktan sonra Londra'da görüşme yapmaya ve Türkiye'ye karşı cephe birliği sağlamlaştırmaya çalışmışlardı. 28 Mart'ta cevap vererek 23 Nisan 1923'de Lozan'da toplanmayı önermişlerdi. Konferansın zamanı ve mekânı konusunda anlaşılınca İsmet Paşa, önceden beraberinde Lozan'a giden heyetten bir kısmını bırakıp yeni isimlerle 18 Nisan 1923 Çarşamba günü İstanbul'dan Şark Ekspresiyle Lozan'a hareket etmişti⁷¹. Türk heyeti üç gün süren yolculuğun ardından Lozan'a ulaşmıştı. Lozan Palas Otelinde Konferans Sekreteri Massigli ile yapılan ilk görüşmede Pazartesi günü Konferansın başlama ihtimali olduğu anlaşılmalı ayrıca İngiltere'nin Lord Curzon'un yerine İstanbul Büyükelçisi Horace Rumbold'u, Fransa'nın ise İstanbul'da bulunan Fevkalade Komiser General Pelle'yi görevlendirdiği öğrenilmişti. İtalya ise Marki Garroni'nin vazifesini Montagna'ya vermişti. Bu değişiklikler Karacan'a göre Türkiye'nin karşısına Türkiye'nin şartlarını daha iyi bilen daha uysal insanları göndermekle Müttefiklerin bir antlaşma istediklerinin bir delili olabilirdi.⁷² Fakat Roma Büyükelçisi Celalettin Arif Bey, Milano'dan Lozan'a gelirken Paris Gazetelerinde Konferans ile ilgili çıkan haberleri değerlendirmiş ve Fransızların her konferans öncesinde yaptıkları gibi kötümserlik propagandası yapacaklarını böylece bezginlik yaratmaya amaçladıkları şeklinde yorumlamıştı. Fransız Dış İşleri Bakanlığının fikirlerine tercüman oldukları iddiasıyla yayınlanan haberlerde Türkiye aleyhinde şu haberlere rastlanmaktaydı⁷³; "...Türkiye hükümeti birkaç ay evvelinden şüphesiz daha zayıftır. Bugünkü meclisin vaziyeti muvakkattir. Yeni meclis ise şimdikinden daha iyi olmayacaktır. İsmet Paşa yeni meclisin tesiri altında müzakereleri idare edecektir. Türkler, Yunan ordusuna karşı taarruza geçecek kudrette değildirler. Bu hal Türk murahaslarını Lozan'da bir hal çaresi aramaya mecbur edebilir..." Ali Naci Karacan'a göre; bu görüşler Fransızların resmi görüşlerini oluşturmaktaysa konferansın toplanmasına ve Türkiye'nin katılması gereksizdi. Fransızların görüşmeler öncesinde gündemi değiştirmek için dedikodu yaptıklarına inanılmaktaydı. Ona göre İsmet Paşa asgari şartlarından fedakârlık yapmayacaktı. Bu düşünceyi güçlendiren en sağlam dayanak ise Türk ordusunun memleketin bağımsızlığı konusunda giderek artan gücü idi⁷⁴.

⁷¹ Karacan, **age.**, s.320.

⁷² Karacan, **age.**, s.324.

⁷³ Karacan, **age.**, s.323.

⁷⁴ Karacan, **age.**, s.323.

İkinci dönem toplantıları 23 Nisan pazartesi günü saat 17’de Chateau d’Ouchy’ de başlamıştı. İkinci dönem toplantılarında Amerikan heyetinin daha aktif olacağı delege Joseph Grew’in sözlerinden anlaşılmaktaydı. Amerikan delegesi, ABD’nin Türkiye ile savaş halinde olmadığını fakat ABD’yi ilgilendiren birçok meselede yetkili olarak söz söyleyeceklerini beyan etmekteydi. ABD’nin etkinliği artırma çabalarının nedeni olarak Chester Projesi akla gelmekteydi. 1914 yılına ait meselenin Fransızları ve ABD’yi karşı karşıya getireceği hatta bu konuda ısrar edilirse Fransa’ya karşı ABD’nin Türk heyetin yanında hiç de ihmal edilemeyecek bir kuvvet olabileceği düşünülmekteydi. İngiltere’yi temsil eden Rumbold’un konuşmalarından Curzon’a göre daha mutedil olacağı, ikinci dönemde Fransa’ya ekonomik ve mali meselelerde sınır bir şekilde yardım edeceği ve savaştan kaçınacağı tahmin edilmekteydi⁷⁵.

Konferansın ilk döneminde İngiltere’nin etkisiyle en çok sınır ve arazi meseleleri konuşulmuş ilen bu dönemde en esaslı konuyu mali ve ekonomik meseleler oluşturmaktaydı. Karacan’ın bir Fransız gazetesinden aktardığına göre konferans “...beynelmilel bir konferanstan ziyade büyük bir şirketin idare meclisi görüşmelerini...” andırmaktaydı⁷⁶.

3.1. Fransızlarla Borçlar Meselesi

İkinci dönemin ilk görüşmeleri, asıl mücadele başlamadan önce iki tarafın birbirini yoklaması gibi devam etmekteydi. Gerçek mücadelenin öncesinde ve taraflar bütün güçleriyle Düyun-ı Umumiye tartışmalarına yüklenmeden adeta hazırlık yapmaktaydı. Zaman ilerledikçe Fransa’nın üzerinde ısrar ettiği meseleler de belirginleşmeye başlamaktaydı. Fransa Heyeti, Türkiye’de faaliyet gösteren ecnebi şirketlerin savaş sırasında görmüş oldukları zararı Türkiye’nin kabul etmesini ve ödemesini, 1914’den önce verilen ancak henüz uygulamaya geçmemiş imtiyazların ve sözleşmelerin yeni mali ve iktisadi şartlara göre tasdik etmesini ayrıca Türkiye içinde bulunan demiryolu hatlarından Müttefik tebaasının ilgilenmediği veya karlı olmayan hatların Türk devleti tarafından istimlak edilmesini daha sonra bu hatların yabancı şirketlere kiralanmasını istemekteydi⁷⁷.

⁷⁵ Karacan, *age.*, s.330; Fahir Armaoğlu, Türk heyetinin ABD’nin Konferansa katılmasını memnuniyetle karşılamış ve ABD’yi Avrupa emperyalizmine karşı kendisine destek olarak düşündüğü söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fahir Armaoğlu, “*Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika*” *Bellekten*, C.LV, Ağustos 1991, S.213’den ayrı basım, s.527.

⁷⁶ Karacan, *age.*, s.333.

⁷⁷ Karacan, *age.*, s.358.

Ekonomik ve mali meselelerin tartışıldığı oturumlarda söz mutlaka kapitülasyonlara gelmekte ve Türkiye'nin 1914'den itibaren tek taraflı olarak kaldırdığını açıkladığı kapitülasyonların devam etmekte olduğunu Türk heyetine kabul ettirmek için Fransız ve İtalyanların çaba sarf ettiği görülmekteydi. Müttefikler, Türk heyetinin direnmesi karşısından kelime oyunlarına başvurmayaya çalışarak zabıtlara kapitülasyonların ilga edildiğine dair ifadeyi yazdırmak istememekteydi⁷⁸.

Açılıştan itibaren geçen bir hafta içinde Konferansta yoğun görüşmeler yaşanmış ve alt komitelerdeki çalışmalar hızlanmıştı. Fransızları ilgilendiren Osmanlı borçları ve yabancı şirketlerin geleceği gibi esas meseleler üzerinde anlaşılır ise antlaşma imzalanabilirdi. Bu mesele konusunda görüşmeler tüm hızıyla devam etmekteydi. Fransız hükümeti Türkiye'de iş yapan şirketlerin doğrudan Ankara hükümetiyle görüşmelerini tavsiye etmiş, Şirketler ise Ankara hükümeti ile aralarındaki antlaşmazlıkları konferansın gidişatına göre ve konferansın varlığından yararlanarak çözmeye çalışacaklardı. Bu süreçte ekonomik komitenin toplantısında 94. Madde olarak bilinen imtiyazlar konusu gündeme gelmiş, hazırlanan taslak metnin 94. Maddesinde Türk hükümetinin 1914 öncesinde kabul ettiği imtiyazların tasdik edilmesi Fransızların gösterdikleri ısrara karşın İsmet Paşa'nın itiraz sonucu daha sonra görüşülmek üzere ertelenmişti⁷⁹.

Konferans görüşmeleri düzenli olarak devam ederken Karacan'a göre iki önemli gerçek ortaya çıkmaktaydı. İsmet Paşa, artık fedakârlık yapmak niyetinde görünmemekteydi ve Müttefikler arasında verilmek istenen görüntünün aksine bir cephe birliği bulunmamaktaydı. Karacan'ın ifade ettiği şekliyle bu durumun sebepleri şunlardı: İngiltere ve Türkiye arasında antlaşmazlığa sebep olan konular Konferansın birinci döneminde gündeme gelmiş ve çözüm yoluna girmişti. Sıkıntılı ve halen çözümlenmemiş maddeler nedeniyle İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa tehdit etmesi mümkün görünmemekteydi⁸⁰.

Konferansın ikinci döneminin en aktif tarafı olan Fransa ise Türkiye'ye isteklerini kabul ettirebilmek için İngiltere'yi kullanamayacağını fark etmiş, Türkiye ile görüşülecek meselelerde İtalya ve Yunanistan'ı kendi tarafına çekmeye çalışmaktaydı. İtalyanlar Meis Adası, Yunanlılar ise Anadolu tahribatının tazminatı meselesinden dolayı sıkıntılı durumdaydılar. İtalya ve Yunanistan da İngiltere'den ümitlerini kesmişler ve kendi başlarına hareket etmek niyetindediler. Türkiye'yi fedakârlığa razı etmek için Fransızları

⁷⁸ Karacan, **age.**, s.374.

⁷⁹ Karacan, **age.**, s.378-379.

⁸⁰ Karacan, **age.**, s.381-382.

kullanmak yerine Yunanistan, diğer Müttefiklerden farklı olarak uysal olmayı tercih edecekti⁸¹.

Osmanlı borçlarının ne şekilde ödeneceği konusu Konferans gündemine geldiğinde meselenin ne kadar çetrefilli olduğu ortaya çıkmıştı. Borçların alacaklısı olan Fransız şirketleri borç faizlerinin altın ile ödenmesini isterken Türk heyeti faizlerin frank ile ödenmesini önermekteydi. Bunun yanı sıra Türk heyetinin sık sık gündeme getirdiği İstanbul ve Çanakkale'nin ne zaman boşaltacağı sorusu sürüncemede kalmaya devam etmekte ve Müttefik delegelerince belirsiz tarihler verilmekteydi. Rumbold antlaşmanın imzasının ardından boşaltma işlerinin başlayacağını söylemekte fakat Fransızlar ise bu meseleyi de borç faizleri meselesinde kullanmak istedikleri için tahliye davasında ilerleme olmamaktaydı. Fransızlar ayrıca Yunanistan ile Türkiye arasındaki anlaşmazlık konularına da faiz meselesinin bir parçası gibi bakmaktaydı. Türk heyeti Osmanlı borçlarını ayrılan imparatorluk bakiyeleri arasında paylaşılmasının ardından Türkiye'nin hesabına düşen borçların altınla ödememek için çaba sarf etmekteydi⁸². İsmet Paşa faizlerin altın para ile ödenmesi halinde Türkiye'nin mali bağımsızlığının ortadan kalkacağını düşünmekteydi⁸³.

3.2. Montagna Formülü

Konferansın ilk döneminde Türkiye'de yaşayan yabancı tebaanın tabi olacağı hukuk hakkında Müttefikler ile yapılan görüşmelerde bir çözüm bulmak için İsmet Paşa bir teklifte bulunmuştu. Kabul edilmeyen bu teklifin ardından konferansın dağıldığı 4 Şubat akşamı İtalyan Delegeşi Montagna Müttefikler adına bir öneri getirmişti. Bu sırada Lord Curzon tren garında bulunmaktaydı. Getirilen teklifin üzerinde yapılan değişiklikler ile taraflar uzlaşmışlardı. 7 Şubatta Konferans Genel Sekreteri Massigli, İsmet Paşa'nın Montagna formülünü kabul etmesi halinde Müttefiklerin barışı imzalayacağını açıklamıştı. Fakat teklifin sahibi Montagna, ikinci dönemde adli usul konusunu yeniden konuşmayı teklif etmekte çünkü yapılan teklifin sulha varmak için düşünülmüş ve muallakta kalan konu olduğunu iddia etmekteydi.⁸⁴

Müttefikler Türk adli sisteminin henüz ıslah edilmediğini iddia etmekte ve bu nedenle Türkiye'de yaşamak ve çalışmak isteyen yabancıların kendilerini ve yatırımlarının geleceği konusunda güvende hissetmelerini sağlamaları için Türk hükümetinden beş yıllık geçiş süresi içinde yabancılara

⁸¹ Karacan, **age.**, s.382.

⁸² Karacan, **age.**, s.400.

⁸³ Karacan, **age.**, s.394-396.

⁸⁴ Karacan, **age.**, s.401-402.

hukuki güvence vermesi istenmekteydi⁸⁵. Bu amaçla yeni hazırladıkları Adli Usul Beyannamesini Türk heyetine vermişlerdi. Bu teklif Montagna formülünü ağırlaştırıran ve Türk mahkemelerinin yargılama yetkisini yabancılar üzerinde neredeyse sıfırlayan maddeler içermekteydi. Müttefikler, bir taraftan kapitülasyonlar konusunda Türkiye'yi memnun edeceklerini açıklamışlarsa da çeşitli isim ve renklerle imtiyazlarını garantiye almaya çalışmaktalardı. Türkiye'nin kabul etmesini istedikleri adli kapitülasyonlar⁸⁶ ile Müttefikler, adaleti kendi vatandaşları için istedikleri şekilde kullanılabilir bir silah olarak düzenlemek istemektedirler⁸⁷. Fakat İsmet Paşa, Adli Usul Meselesinde Türkiye'nin geçmişten beri çok sıkıntı çektiğini ve bu konuda çok hassas olduğunu açıkladıktan sonra hiçbir şekil ve isim altında kapitülasyonların kabul edemeyeceğini açıklamıştır⁸⁸.

Mayıs ayının son günlerinde tekrar gündeme gelen Türkiye'de yaşayan ecnebi vatandaşların tabii olacağı Adli Usul hakkında, taraflar uzlaşma yolu bulabilmek için iki tarafın adli danışmanlarının hazır bulunduğu bir toplantı yapılmış ve toplantıda uzmanlar Montagna formülünden pek farklı olmayan fakat "Müttefiklerin izzet-i nefsinin kurtarabilmek erdemini" taşıyan yeni bir metin ortaya çıkarmıştı. Tarafların üzerinde uzlaştıkları metinde; Türk adliyesinin ıslahında kullanılacak dört danışmanın icrai faaliyete karışmayacağı ve danışmanlara Türkiye'de yaşayan yabancıların tevkifi ve

⁸⁵ Karacan, **age.**, s.495; Müttefikler, adli imtiyazın devamı için ileri sürülen gerekçeleri şu şekilde belirtmişti; Gerek yargıçların seçimi gerek ücretlerinin azlığı nedeniyle Türk yargıçlarına güvenin az olduğu, mevcut kanunlardan dini hükümlerin çıkarılmadığı, muhakeme usullerinin yeniden düzenlenmesi gerektiği, konut dokunulmazlığını sağlayan kanunların eksik olduğu ve yeni cezaevlerine ve çağdaş cezaevi yönetmeliklerine ihtiyaç olduğunu düşünüyordular. Armaoğlu, **agm.**, s.484.

⁸⁶ Karacan, **age.**, s.413-414.

⁸⁷ Müttefikler en az beş yıl süre ile ikisi Türk üçü de uluslar arası adalet divanının asil ve yedek yargıçlarından seçilmiş beş kişilik komisyonu İstanbul, İzmir, Samsun, Adana Mahkemeleri ile İstinaf Mahkemesi ve Yargıtaya yeter sayıda danışman tayin edecekti. Ayrıca yabancı hukuk danışmanları ile Türklerden meydana gelen bir komisyon, kanunları, Türk adliyesini ve cezaevi şartlarını çağdaş hale getirmek için hukuk reformları hazırlayacaktı. Üçüncü olarak bu şehirlerdeki mahkemeler karar verirken ve ilk soruşturmayı yaparken yabancı danışmanlardan en az birisinin imzasını almak durumundaydılar. Dördüncü olarak yabancıların konutlarının aranmasına dair kararlarda en az bir yabancı danışmanın imzası bulunacaktı. Son olarak bir yabancının tutuklanması halinde en geç 48 saat içinde, bir yabancı hukuk danışmanlarının görev yaptığı en yakın mahkemeye sevk edilecek bu yapılmaz ise tutuklu serbest kalacaktı. Armaoğlu, **agm.**, s.499

⁸⁸ Karacan, **age.**, s.414-415; Konferansta bulunan hukukçu Tahir Taner'e göre adli imtiyazlar devletin hareket serbestisini felce uğratmaktaydı. Adli kapitülasyonlar yabancıların birçok durumda mahalli kaza hakkına tabii olmamalarını, olsalar bile lehlerinde türlü kayıt ve şartlardan yararlandıkları bilinmekteydi. Tahir Taner, "Lozan Muahedesi ve Kapitülasyonların İlgası" İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasından Ayrı Basım 1942, s.724.

evlerinin aranması muamelelerini icradan sonra haber verilmesi gibi kayıtları Müttefiklerin endişelerini gidermek için yerleştirilmişti⁸⁹.

İtalyan Delege Montagna'nın adıyla anılan Adli Usul Meselesi iki tarafın da ortak bir noktada buluşması ile çözümlenmişti. Artık bu çözümü Müttefiklerin hükümetlerine bildirmeleri ve hükümetlerinin onayını almaları gerekmektedir fakat bu gereklilik bile borçların hangi para ile ödeneceği meselesinin görüşüleceği günlerde Fransızlara yeni bir koz vermekteydi. Fransızlar, tam olarak halledilmemiş bir konuyu sürdürmeyi kendileri için daha uygun görmekteydiler.

3.3. Rus Delegesinin Öldürülmesi

Lozan Konferansının birinci döneminde Sovyet Rusya'yı temsil eden Tchicherin'den sonra ikinci dönemde Roma Büyükelçisi Vorovski'nin Konferansta bulunması kararlaştırılmıştı. Bilindiği gibi Sovyet Rusya, Konferansın boğazlar ile ilgili görüşmelerine katılmaya yetkiliydi. Vorovski, Mayıs ayının ilk haftasında Lozan'a ulaştığı halde henüz konferansa davet edilmemişti. Müttefikler, Rus temsilcisinin konferansa sadece boğazlar ile ilgili maddeleri imzalamaları karşılığında kabul edeceklerini açıklamışlardı. Hatta İsmet Paşa'nın Rus Delegelerin boğazlar sözleşmesinin imza töreninde hazır bulunmaları gerektiğini söylemelerine karşın Müttefiklerden Rusların Konferansta bulunması istenmediğine dair bir cevap verilmişti⁹⁰. Vorovski bu gelişmeleri kaldığı Cecile Otelinde arkadaşlarıyla beraber takip etmekte ve kendisinin konferansa davet edilmesini beklemekteydi. 10 Mayıs 1923 günü saat 21.30'da Cecile Otelinde arkadaşları ile akşam yemeği yiyen Vorovski, İsviçre vatandaşı Alex Konradi tarafından suikast sonucu öldürülmüştü. Yapılan soruşturma sonucu katilin, Rus ordusunun eski bir subayı olduğu, yakın akrabalarının Rusya'da Bolşevikler tarafından öldürüldüğü, bütün servetine el konulduğunu ve Vorovskinin şahsında Bolşevikleri cezalandırmak için bu suikastı yaptığı anlaşılmıştı⁹¹. Karacan bu cinayetin doğu barışının görüşüldüğü tarafsız bir ülkede Türkiye'ye dost bir ülkenin temsilcisinin cinayete uğraması nedeniyle Türkiye'de tedirginliğe neden olduğunu çünkü bazı Türk devlet adamlarının, Avrupa'da Ermeni suikastçılar tarafından öldürülmesinin halen hatıralarda olduğunu yazmaktadır. Lozan Polis Müdürü, İsviçre sınırını Almanya'dan geçen

⁸⁹ Karacan, *age.*, s.497-500; Antlaşma yürürlüğe girdikten sonra adli beyannameye uygun olarak İsviçreli, İsveçli, Hollandalı ve İspanyol olmak üzere dört hukuk müşaviri Türkiye'de adliye bürokrasisinde görevlendirilmiş ve beş yıl çalışmışlardır. İnönü, *age.*, s.53-54.

⁹⁰ Karacan, *age.*, s.423-425.

⁹¹ Karacan, *age.*, s.432.

Kafkasya kökenli Ermenilerin Lozan'a ulaşmaya çalıştıklarını açıklamıştı. Bu istihbaratın ardından Türk heyetinin kaldığı Lozan Palas otelinde güvenlik tedbirleri artırılmış bulunduğu kata yabancı hiç kimsenin çıkmasına izin verilmeme kararı alınmıştı. Ayrıca İsmet Paşa'nın kullandığı otomobilin önüne asılan Türk bayrağının güvenlik tedbiri olarak kaldırılması tavsiye edilmişti⁹².

3.4. Lehistan ile Ticaret Antlaşması

Konferans görüşmeleri antlaşmazlık konuları üzerinde devam ederken İsviçre'deki Lehistan elçiliği, İsmet Paşa'ya başvurarak hükümeti adına bir ticaret antlaşması yapmak istediğini bildirmişti. Bu müracaat üzerine Türk heyeti resmi bir bildiri ile Lehistan ile Türkiye arasında ticari diplomatik ilişkileri kurmak amacıyla 25 Mayıs 1923 Cuma günü Lozan'da görüşmelere başlanacağını duyurmuştu. Bu tarihte başlayan toplantılarla Lozan'da Müttefiklerden önce başka bir ülke ile barış yapılacaktı. Böylece Lozan Konferansı dışında kalan devletlerden Lehistan ile Türkiye arasında resmi ilişki kurmak için adım atılmış olmuştur⁹³.

3.5. Yunan Tamirâtı Meselesi

Mayıs 1923'de konferansta önemli görüşmeler yaşanmıştı. Birçok mesele çözüm yoluna konulmuş ve taraflar barış antlaşmasını bir an önce imzalamak için çaba sarf etmişlerdi. Kapitülasyonlar tarihe karışmış, Osmanlı borçlarının alacaklılarıyla faiz meselesini görüşmek için Lozan'dan Paris'e iki kişilik bir Türk heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat barış için umutlanıldığı bu ortamda Yunanlılar'dan Türkiye'de yaptıkları tahribatın karşılığında ödemeleri istenen tazminat meselesi Venizelos'un özel çabalarıyla Konferans gündeminin en üst sırasına yerleşmişti. Yunanlıların tazminat konusunda kendi lehlerine çaba sarf etmeleri için Müttefikleri sıkıştırdıkları hatta savaşa hazır olduklarını göstermek için Meriç boyuna yığınak yaptıkları iddia edilmişti⁹⁴.

⁹² Karacan, **age.**, s.436-437; İsviçre'de yayınlanan Neu Frei Presse Gazetesi Cenevre'de Ermeni Taşnak Cemiyetinin şubesinin bulunduğunu ayrıca Yunanlı komitacıların da Lozan'a gelmeye çalıştığını yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Cemal Kutay, **Lozan'da İsmet Paşayı Kimler Öldürecek? Yakın Tarihin Meçhul Sayfaları**, İklim Yayınları, İstanbul 2004, s.42.

⁹³ Karacan, **age.**, s.453; Türkiye ile Lehistan antlaşma, İkdâm Gazetesinin 24 Temmuz 1923 tarihli nüshasında şu şekilde yer almıştır; "...ticari ve şehbenderliğe müteallik mukaveleler akdi ve memleket beyinde resmi münasebet tesisi için bir müddetten beri Türk ve Leh heyeti arasında cereyan eden müzakeratın hüsnü suretle neticelendiği... Bugün öğle vakti Lozan Palasta Türk ve Leh murahhasları toplanarak husule gelen itilafnameyi merasim-i mahsusâ dairesinde imza etmişlerdir". Aktaran Şimşek, **agt.**, s.104.

⁹⁴ Karacan, **age.**, s.458.

Yunan Başdelegesi Venizelos'un endişesi Müttefiklerin Türkiye ile aralarındaki önemli meseleleri çözerek Yunanistan'ın tazminat konusunun en sonraya kalmasıydı. Yunan heyeti tüm sorunlar çözüldükten sonra geriye Yunanistan ve tazminat meselesi kalırsa barışı biran önce imzalamak için Müttefiklerin Yunanistan'ı desteklemekten vazgeçeceği hatta feda edebileceği düşünülmekteydi. Bu durumda Türkiye'nin karşısında yalnız kalmak istemeyen Venizelos, tazminat işinin en kısa zamanda görüşülmesini istemekteydi⁹⁵. Konuyu Türk heyeti ile görüşen Venizelos'a karşı İsmet Paşa, meselenin özel konuşma şeklinden çıkarılarak mali komisyonda açık görüşülmesini teklif etmişti. Fakat meselenin mali komisyonda herkese açık bir şekilde görüşülmesi Yunan heyeti için uygun olmamaktaydı. Müttefikler, prensip olarak Türkiye'nin tamirata ihtiyacı olduğunu kabul ettikleri için Yunan heyeti mali komitede desteksiz ve yardımsız kalacaktı. Yunanlıların tamirat konusunda para verecek durumda olmadıkları Türkiye'yi mutlu edecek bir çözüm bulunması durumunda bunu kabule çalışacaklarını söylemekteydi. İngiliz Başdelege Sir Horace Rumbold İsmet Paşa ile Venizelos arasında çözüm yolu bulmaya çalışmaktaydı. Öyle bir çare bulunmaktaydı ki Müttefikleri, Türkiye'ye verdikleri sözden geri dönmeden Yunanlıları para vermeden kurtarmalı ve Türkiye'yi de tatmin etmeliydi. İşte bu süreçte Venizelos savaş tehdidiyle Müttefikleri ürkütmek istemekteydi. Aslında Yunanistan savaş istememekte fakat savaşın ismini ortalığa yayarak en kısa zamanda tamirat meselesini çözmeye çalışmaktaydı⁹⁶.

Müttefiklere amacının ne olduğunu hissettiren ve para ödemediği meseleyi bir an önce çözmeye çalışan Venizelos, tamirat konusunu kapatmak için Karaağaç'ı Türkiye'ye bırakmayı öneren Müttefiklerin teklifini kabul etmişti. Karacan'a göre Karaağaç'ı taviz olarak vererek meseleyi bitirmeyi Yunanlılar'a Müttefikler telkin etmişlerdi. Böylece Müttefiklerin Türkiye üzerindeki ağırlığı azalmadan ve onlar vasıtasıyla problem ortadan kalkmış olacaktı⁹⁷.

İsmet Paşa'nın Yunan tazminatına karşılık Karaağaç'ı kabul etmesini bir İngiliz danışman şöyle yorumlamıştı. "...verecek parası olmayan fakir bir memleketten zorla para alacağım diye her halde ameli olmayan bir hareket üzerinde saplanıp kalmadı. Yunanistan verebileceğini, (Türkiye de)karaağaç'ı gemileri aldı ve pekâlâ kabul ediyorum kâfi! dedi"⁹⁸.

⁹⁵ Karacan, **age.**, s.459.

⁹⁶ Karacan, **age.**, s.465.

⁹⁷ Karacan, **age.**, s.466-467.

⁹⁸ Karacan, **age.**, s.470.

İsmet Paşa ise Yunanistan ile varılan uzlaşmayı şu şekilde açıklamıştı: “Yunanlılar prensip itibariyle tamiratta bulunmak lüzum ve esasını kabul ettiler. Fakat mali vaziyetlerinin imkânsızlığından bahsederek para veremeyeceklerini, eğer kabul edersek –Müttefikler tarafından vuku bulan teklif mucibince- Karaağaç’ı terke ve harb esnasında zapt ve müsadere edilen gemilerimizi iadeye hazır olduklarını bildirdiler. Sulhun biran evvel gerçekleşmesi için Müttefikler tarafından yapılan bu teklifi kabul ettim. Türkiye’nin mali vaziyetinin nazarı itibara alınıp alınamayacağını sordum. Bu sualime müsbet mahiyette evet halledeceğiz cevabını verdiler... Sulh muahedesi umumi heyet itibariyle bir topluluk mahiyetinde olduğu için geri kalan muallâk meselelerin halli esnasında fedakârlığımızın nazarı dikkate alınması icap eder...”⁹⁹.

Ali Naci Karacan’a göre Yunanistan ile Türkiye arasındaki tazminat meselesinin bu şekilde halledilmesinin en büyük faydası bu fedakârlık karşılığında Müttefik devletlerin de diğer meselelerde fedakârlık yapacaklarını İsmet Paşa’ya vaat etmeleriydi. Bu uzlaşma ile devletlerin ellerindeki Yunan kozu alınmış olduğu için onların da Türkiye’yi zorlayan diğer konularda kolaylık sağlamaları beklenmekteydi. Karacan, İsmet Paşanın tamirat konusunda fedakârlık ettiği gün birden çeşitli davaları çözmeyi hedef tuttuğunu ifade etmektedir¹⁰⁰.

3.6. Yabancı Şirketler ve Dış Borçlar Meselesi

Mayıs ayı içerisinde Müttefik Başdelegeleri bir an önce barışa ulaşmak için ihtilafli bütün konuları hep beraber bir kez daha görüşmek için anlaşmışlar ve bu düşüncelerini İsmet Paşa’ya bildirmek için Fransız Başdelege General Pelle’yi memur etmişlerdi. İsmet Paşa ve General Pelle arasında yapılan görüşmede konferansın en pürüzlü konusu olarak öne çıkan Osmanlı borçlarının faizlerinin hangi para cinsi ile ödeneceği meselesi gündeme gelmişti. İsmet Paşa Türk ekonomisinin kaldıramayacağı taahhütlerin altına giremeyeceğini, özellikle altın ile ödeme yapmanın Türkiye’nin gücünü aştığını, daha önce Sırp, Bulgar, Avusturya ve Macarlara gösterilen ödeme kolaylıklarının Türkiye’ye de yapılmasını istemişti. Eğer Fransız frangi üzerinde anlaşılırsa antlaşmanın en kısa zamanda imzalanabileceğini açıklamıştı¹⁰¹. Ayrıca İsmet Paşa, meseleyi sulhten önce ister Fransız hükümetiyle ister alacaklılarla görüşmeye hazır olduğunu söylemişti. Bu açıklamanın ardından Türk heyetinden bazı delege ve uzmanların alacaklılarla irtibat kurmak için Paris’e giderek (delege Hasan

⁹⁹ Karacan, *age.*, s.471.

¹⁰⁰ Karacan, *age.*, s.473-474.

¹⁰¹ Karacan, *age.*, s.439.

Bey ile Mali Danışman Şefik Bey) alacaklılar sendikasıyla görüşerek frank üzerinde uzlaşmaya çalışacaklardı¹⁰².

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren aldığı dış borçların ve faizlerin nasıl ve hangi para ile ödeneceği meselesi tüm konferans boyunca tartışılan bir meseleydi. Borçların bir kısmı imparatorluktan ayrılan ülkelere taksim edilmişken önemli bir kısmını Türk heyeti ödemeyi kabul etmişti¹⁰³. Türkiye borçları kabul etse de faiz ödemelerinde kullanılacak paranın cinsi üzerinde antlaşmazlık devam etmekteydi. Meselenin kaynağı ise borç sözleşmelerinde yer alan "option de change" ifadesinden yani alacaklılara para cinsinde seçme hakkı verilmiş olmasından kaynaklanmaktaydı¹⁰⁴. Bu seçenek alacaklılara kolaylık sağlamak için İstanbul, Paris ve Londra şehirlerinden hangisinde bulunuyorlarsa orada herhangi bir masrafa katlanmadan paralarını almalarını temin etmek verilmişti. Fakat Birinci Dünya Savaşının ardından ülkeler arasında oluşan kambiyo farklılıkları nedeniyle alacaklıların en yüksek değerden faizlerini almak için İngiliz Lirası veya altın parada ısrar ettikleri görülmekteydi. 1918'de Osmanlı Maliye Vekâleti, İngiliz lirası ile yapılan ödemeleri protesto etmiş ve durdurmuştu¹⁰⁵. Eğer bütün faizler Müttefik devletlerin baskısıyla İngiliz lirası üzerinden ödenirse Türkiye bütçesinin yüzde 60'ını borçlara ayırmak gerekecekti¹⁰⁶. İsmet Paşa ve ekibi bu görüşten hareketle Lozan'da şu tezi savunmaktaydı: "istikraz sözleşmelerini kabul ediyor, fakat buna karşılık paranın cinsini de kesin bir tayine tabi tutmalı..."¹⁰⁷. İsmet Paşa'nın faizleri frankla ödeme teklifi gibi kolaylıkların daha önce başka ülkelere yapıldığı bilinmekteydi. Üstelik borçların yüzde 90'ı Fransız frangı ile alınmıştı. Fransız delegelerin konulması için adres gösterdikleri alacaklılar sendikasıyla Türk heyetinden bir grup Paris'e gitmiş ve fakat alacaklılar Türkiye'nin mali durumunun incelenmesi için barış yapılmasını şart koymuşlardı¹⁰⁸.

¹⁰² Karacan, **age.**, s.440-441.

¹⁰³ Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan borçların Türkiye ve diğer devletler arasındaki taksimine göre; borçların yüzde 70'i Türkiye'ye, yüzde 30'u da diğer 14 devlete verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Fazıl Pelin, "Arazi Terk ve İlhakında Devlet Borçları ve Lozan'da Devlet Borçlarının Taksimi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Profesör Cemil Bilsel'e Armağan'dan Ayrı Basım**, 1939, s.358.

¹⁰⁴ Karacan, **age.**, s.538.

¹⁰⁵ Karacan, **age.**, s.540.

¹⁰⁶ Karacan, s.541; Frank ile 90 Milyon TL değerindeki borç altın ile ödenmek istenirse 600 Milyon TL'e yükselecekti. İnönü, **age.**, s.62.

¹⁰⁷ Karacan, **age.**, s.542.

¹⁰⁸ Karacan, **age.**, s.543.

11 Haziran 1923'de yapılan toplantıda Müttefikler Türk heyetinden borçların altına imza atılmasını, sulhten sonra alacaklılarla görüşmesini teklif ederek alacaklıların Türkiye'ye kolaylık göstereceklerini söylemişlerdi¹⁰⁹.

Fransız Başdelegesi General Pelle, Türk heyetinin borç faizleri konusunda geri adım atmadığını görünce alacaklılar ile ilgili durum konusunda bilgi almak Paris'e gitmiş ve Fransız hükümeti üzerinde baskıda bulunduğu anlaşılan borsa yatırımcıları ile görüşme kararı almıştı. Bu sırada İngiliz, İtalyan ve Yunanlılar artık "bezginlik noktasını çoktan aşmışlar Fransız maliyecilerinin ısrarları karşısında bıkmış ve usanmışlardı." Karacan'a göre dünya barışına Paris'te bulunan kırk elli borsacı engel olmaktaydı. Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve İtalya arasında tüm antlaşmazlık noktaları çözümlenmiş, hatta tali meselelerde bile anlaşılmıştı. Barışın uzaması demek binlerce askerin silâh altında tutulması böylece ülke ekonomilerinin zora girmesi demekti¹¹⁰.

Konferansta heyetler, Paris'in borç faizleri konusunda vereceği kararı beklerken tatil havasına girmişti. Tüm çalışmalar durmuş veya yavaşlamıştı. Bu sırada Fransız gazeteleri Lozan'da durumun gergin olduğunu gösteren haberler yaparak savaş ihtimalinden bahsetmekteydi¹¹¹. 23 Haziranda Müttefiklerin Başdelegeleri İsmet Paşaya bir mektup göndererek halen çözümlenemeyen sorunların görüşülmesi için Uşi Chateau d'Ouchy'de toplantıya devam etmişti. Bu toplantıda İsmet Paşa, İstanbul ve boğazların boşaltılmasının hayati bir mesele olduğunu ifade etmiş ve Müttefiklerden bu konuda tarih vermelerini istemişti. Müttefiklerin verdiği cevap ise kısaca şöyle idi. " bu noktayı halledeceğiz. Fakat sonunda..." bu cevaba göre İstanbul'un tahliyesi meselesi, borç faizleri konusunda bir baskı aracı olarak kullanılmak istenmekte ve bu amaçla en sona bırakmaya çalışmaktaydılar¹¹². Ali Naci Karacan, Fransız heyetinin konferansta oyalama ve zaman kazanma taktiği sürdürmesinin sebebi olarak Fransa'nın Almanya'dan almaya çalıştığı savaş tazminatı konusunda İngiltere'nin desteğini alma çabası olduğu ifade etmektedir¹¹³.

Vaziyetin talimat bekleme aşamasından ileri gitmediğini gören İsmet Paşa, 2 Temmuz günü Müttefik delegelerine bir nota vererek görüşmelerin hızlandırılmasını, barışa engel olarak ortada duran borç faizleri meselesini

¹⁰⁹ Karacan, **age.**, s.543.

¹¹⁰ Karacan, **age.**, s.555.

¹¹¹ Karacan, **age.**, s.559.

¹¹² Karacan, **age.**, s.556-557.

¹¹³ Karacan, **age.**, s.576.

bir an önce görüşülmesini istemiştir. Ayrıca Türkiye'nin Yunanistan'dan istediği tazminat konusunda fedakârlık yaptığından Müttefiklerin Türkiye'yi ilgilendiren mali konularda kolaylık göstereceklerine dair verdikleri teminatı da hatırlatmıştı¹¹⁴. Müttefik Başdelegeleri de 3 Temmuzda verdikleri cevabî notada; Yunan tazminatı konusunda Türkiye'nin yaptığı fedakârlığın, Türkiye'nin Almanya'ya olan borçlarını affetmek suretiyle fazlasıyla ödediğini, kuponlar meselesinde bir sonuca varılamamış ise bunun sebebinin Türk heyeti olduğunu yazmışlardı¹¹⁵.

3.7. Sona Doğru

İsmet Paşa'nın Müttefik delegelerine verdiği notalarda Türk heyetinin beklemeye ve işlerin daha çok sürüncemede kalmasına tahammülün kalmadığı anlatmak istemişti. Beklemek delege, danışman ve uzmanları yormuş, bıktırmış “ne olacaksa bir an önce olsun !” demeye başlamışlardı¹¹⁶.

7 Temmuz günü delege Hasan Bey, Müttefiklerin Türk heyetinin aynı toplantıda birbiri ardına üç meselenin görüşülmesi için davet edildiğini bildirmişti. Bu toplantının sonunda kuponlar meselesinin Osmanlı borçları antlaşmasından çıkarılmasını bu konuda bir beyanname verilmesinden de vazgeçilmişti. Ayrıca Müttefikler, İstanbul'un tahliyesinin, antlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasından itibaren altı hafta içerisinde gerçekleşeceğini, aynı zamanda işgal sırasında zapt ettikleri Yavuz zırhlısını ve diğer savaş malzemesinin de iadesini kabul ettiklerini açıklamışlardı¹¹⁷. Bu haberlerin sızdığı dakikalarda Lozan Palas'ta “bu gece barış oluyor” haberi yayılmış ve genel bir sevinç havası ortaya çıkmıştı. Barışın fiilen yapıldığına inanılan 8 Temmuz Pazar akşamı Lozan Palas ve diğer heyetlerin kaldığı otellerde büyük bir memnuniyet, rahatlama ve huzur duygusu ortaya çıkmıştı. Fakat aynı akşam İstanbul'un tahliyesi konusunda bir kriz çıkmıştı. Müttefikler, boğazlar sözleşmesi uygulanıncaya kadar Türk sularında üç devlet adına ikişer kruvazör bırakmak talebinde ve üç yabancı şirkete tercih hakkı verilmesinde ısrarcı olmuşlardı¹¹⁸. 16 Temmuz'a kadar

¹¹⁴ Karacan, **age.**, s.577-578.

¹¹⁵ Karacan, **age.**, s.589.

¹¹⁶ Karacan, **age.**, s.592.

¹¹⁷ Karacan, **age.**, s.597.

¹¹⁸ Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerin birtakım zarara uğradığı iddia edilmekteydi. Müttefikler, bu zararın Türk hükümeti tarafından karşılanmasını istemekte ve bunun yanı sıra savaş öncesinde Türkiye'de çalışma izni alan ancak faaliyetlerini durdurmak zorunda kalan şirketlerin imtiyazlarının da yenilenmesi talep etmekteydi. Bu şirketler tersane, liman ve dok imtiyazını kazanmış olan Armstrong Whitworth and Company Limited, ikincisi ise Vickers Limited Company, diğeri ise Samsun-Sivas demiryolu imtiyazını almış olan Fransız Regie General des Chemins de Fer adlı Fransız şirketi idi. Konferansta Müttefiklerle yapılan müzakereler neticesinde bu üç

yapılan toplantıların sonucunda bütün ihtilafı konular çözümlenmişti. Buna göre boğazlar sözleşmesinin yürürlüğe girmesine kadar (en geç 1 Ocak 1924) Müttefikler boğazlarda bir kruvazörle iki destroyer bulunduracaktı. Kuponlar meselesi antlaşmanın dışında bırakılmıştı¹¹⁹.

17 Temmuzda yapılan son toplantıyla Konferans müzakereleri ile sona ermiş Mösyö Montagna antlaşmanın 24 Temmuz Salı günü imza edileceği açıklamıştı. Müzakereler sona ermiş bütün delegeler birbirlerini tebrik etmeye başlamıştı. İsmet Paşa'yı Konferans salonundan Lozan Palas Oteline götüreren arabanın klakson sesleri ile tüm muhabirler kapının önünde toplanmışlardı. Otel sahibi Steiner dış kapıda paşayı tebrik etmek için beklemekteydi. 17 Temmuzdan 24 Temmuz kadar geçen sürede antlaşma ile eklerinin basımı yapılırken Türk heyeti biraz dinleme fırsatı bulmuştu¹²⁰.

Ali Naci Karacan, Konferansın en şiddetli ve en sert tartışmaların yaşandığı dönem olarak 23 Haziran-17 Temmuz tarihlerini vermektedir. Türk heyetine karşı bütün devletler birleşmişler, bir şey vermemek ve Türkiye'ye eski zamanlarda olduğu gibi davranmak istemişlerdi. Bu sıkıntıların yanı sıra gerek Lozan da gerek İstanbul'da Türk heyetinden farklı düşünenlerin yaptığı tenkitler işleri zorlaştırmakta özellikle dış borçlar konusunda yapılan eleştiriler Türk heyetinin moralini bozmaktaydı¹²¹. 17 Temmuz kadar süren mücadelede elde edilen kazanımlar, 3 Şubat akşamı İngiliz Başdelegesi Lord Curzon'un Türk heyetine verdiği ve "Türkiye'nin imza edeceği en iyi muahede budur. Eğer imza etmezse Türkiye düşünsün! Asya'nın görünmez derinliklerinde kaybolur!" dediği antlaşma metninden farklıydı¹²². İlk dönemin sonunda Türkiye'ye dikte edilen antlaşma ile Türk heyetinin 17 Temmuzda kabul ettiği antlaşma arasında büyük fark bulunmaktaydı. Fakat Türk heyetinin asıl başarısı, Avrupa'nın uzun süredir eşit muamele yapmaktan kaçındığı eski Türkiye'nin yerine yeni bir Türkiye'yi koymuş olmasıydı. Böylece her şeyden önce her sahada tam bağımsız ve tüm dünya ülkeleri gibi eşit bir şekilde muhatap alınan bir Türkiye ortaya çıkmaktaydı¹²³.

şirkete Türkiye hükümetiihalelerde tercih hakkı tanıyacaktı. Çalıştıkları sektörde açılacak herhangi bir ihale için bu şirketler de davet olunacak ve öteki rakipleriyle serbestçe rekabet edebilecekti. İnönü, **Hatıraları II**, s.60.

¹¹⁹ Karacan, **age.**, s.603.

¹²⁰ Karacan, **age.**, s.621.

¹²¹ Şevket Süreyya, Lozan'da "hile çıkarıcı isimler" olarak Rıza Nur ve Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın isimlerini vermektedir. Aydemir **age.**, s.260.

¹²² Karacan, **age.**, s.623.

¹²³ Karacan, **age.**, s.624.

Lozan görüşmelerinin antlaşma ile sonuçlandığını haber veren İngiliz ve Fransız gazetelerinde “Türkler büyük zafer kazandılar” başlıkları kullanılmaktaydı. Bazı Fransız gazeteleri, antlaşmanın Fransa için olumsuz sonuçları olduğunu iddia ederken Yunan basını ise “Türkler Mondros mütarekesini yırttılar ve Müttefikleri hezimete uğrattılar” başlıkları ve Türklerin kendilerini küçük görmeye alışmış batı âleminin içinde başarı kazandığını belirtiyordu. 18 Temmuz tarihli Times Gazetesinde yayınlanan başyazıda ise “cihan, muahedenin ihtiva ettiği dersleri anlayacaktır... Bu gibi vaziyetler karşısında en salim politika, Türkiye’yi olduğu gibi, nasılsa öyle tanımaktır. Maziyi arayabiliriz, fakat onu iade edemeyiz” yorumuna rastlanmaktaydı¹²⁴.

4. 24 Temmuz 1923 Antlaşmanın İmza Töreni

Lozan Barış Antlaşmasının imza töreni olarak tayin edilen 24 Temmuz Salı gününden bir gün önce Lehistan antlaşması şerefine bir ziyafet verilmişti. Aynı gün Lozan Palas Otelinin girişi ve büyük holü, pencereleri bayraklarla donatılmış, Türk ve Yunan armaları her yere asılmıştı¹²⁵.

Saat üçe on kala İsmet Paşa, Hasan Bey, Rıza Nur Bey, Türk bayrakları takılmış otomobillerle otelden üniversiteye kadar halkın meraklı bakışları altında yolculuk yapmışlardı. Üniversitenin bulunduğu meydan Sultanahmet meydanında yapılan mitingi hatırlatmaktaydı. Evlerin pencerelerine, damlara, sarayın etrafındaki bahçelere, yollara, her tarafa arka arkaya dört beş sıra kalabalık toplanmıştı¹²⁶.

Saat üçte başlayan töreni İsviçre Hükümeti adına Federal Meclis Başkanı yönetmekteydi. Başkan ağır bir sesle, antlaşmaların, sözleşmelerin, beyannamelerin, protokollerin adlarını saydıktan sonra yüksek sesle “efendiler, buyurunuz, imza ediniz!” diye delegeleri imzaya çağırılmıştı. Bu davet üzerine Konferansın Genel Sekreteri Massigli, İsmet Paşa’ya doğru gelerek Türkiye’yi ilk imza atan devlet olmaya davet etmişti. İsmet Paşa masanın ortasına geldiğinde cebinden renkli bir kalem kutusu çıkararak içinden altın renkli kalemi almış ve saat üçü dokuz geçte antlaşmaya imza atmıştı. İmzayı atarken kullandığı kalem Atatürk tarafından gönderilmişti. Paşa’nın attığı bu imza ile Osmanlı imparatorluğu tasfiye edilmiş yeni bir Türkiye devleti kurulmuştu. Aynı zamanda 9 yıl önce başlayan Birinci Dünya Savaşı da sona etmiş bulunmaktaydı¹²⁷.

¹²⁴ Karacan, **age.**, s.627-628.

¹²⁵ Karacan, **age.**, s.629.

¹²⁶ Karacan, **age.**, s.631.

¹²⁷ Karacan, **age.**, s.636.

Tüm delegelerin imzaları tamamlanmasının ardından İsmet Paşa'yı ilk tebrik eden Çin hükümetinin Bern elçisi olmuştur. Sonra ABD'li Grew, General Pelle ardından Sir Horace Rumbold tebrik etmişlerdir¹²⁸. Sonra Venizelos ardından da İngiliz delegesi Ryan İsmet Paşayı Türkçe olarak tebrik etmişti. Türk delegasyonu o gün geç vakit Lozan Palas Oteline döndüklerinde kendilerini Mustafa Kemal Paşanın tebrik telgrafı karşılamıştı¹²⁹.

Antlaşmanın imzasının ardından İkdâm Gazetesinin 24 Temmuz 1923 tarihli sayısında Ankara'da 101 pare top atışı yapılacağı ve ertesi günün de sulh bayramı olarak kutlanacağı ifade edilmiştir. Tören gününden sonra Türk heyeti ABD ile ilişkileri geliştirmek amacı ile birkaç gün daha Lozan'da kalma kararı almıştır¹³⁰.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşını bitiren barış antlaşmaları arasında Lozan Antlaşmasının ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. 1918–1923 sürecinde savaşın mağlupları ile Müttefiklerin barışı tesis etmek amacıyla hazırladıkları yazılı metinler genelde galiplerin arzu ve beklentilerine göre düzenlenmiş ve karşı taraf ile gerçek manada barışı tesis etmekten ziyade dikte eden bir mantığa sahiptir. Mağlupları daha fazla ezmek ve cezalandırmak suretiyle onları yola getirmeyi amaçlayan bu düşüncenin dünyayı hangi olaylara sevk ettiği bilinmektedir. Özellikle Almanya'nın Versay ile düşürülmek istenen durumdan kurtulmak ve bunun hesabını sormak adına giriştiği İkinci Dünya Savaşı dünyada yeni acıların yaşanmasına neden olmuştur.

Almanya'nın başlattığı İkinci Dünya Savaşının zeminini hazırlayan Versay Antlaşmasının dikte eden Müttefikler, Birinci Dünya Savaşından mağlubiyetle ayrılmış ancak Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele ile bağımsız yaşama kararlığında olduğunu ortaya koyan Türk milletine de Almanya'ya yaptığı gibi mağlup muamelesi yapmak istemiştir. Çetin müzakereler ve görüşmeler sonucunda Müttefiklerin düşündüklerinin ve alışkın oldukları projenin uzağında bir antlaşma metni ortaya çıkmıştır. Diğer barış antlaşmalarına göre daha adil ve sonuçları daha olumlu olan Lozan Antlaşması doğu milletleri arasında da ilgi ile karşılanmıştır¹³¹.

¹²⁸ Karacan, **age.**, s.640.

¹²⁹ Karacan, **age.**, s.642.

¹³⁰ Şimşek, **agt.**, s.107-108.

¹³¹ Bu konuda Lozan Antlaşmasının onuncu yıldönümü vesilesiyle bir makale yayınlayan Deutsche Allegemeine Zeitung gazetesi, Lozan'ın yalnız Türkiye için değil, bütün şark

Ali Naci Karacan, Lozan ile ilgili kitabını yeni neslin ve geniş kuşakların okuyup anlayabileceği bir tarzda yazdığını ifade etmektedir. Ona göre; Türkiye'nin, Lozan'da birçok ülkeden oluşan Müttefik grubuna karşı milletin haklarını korumak için verdiği mücadele unutulmamalı ve nesillere öğretilmelidir. Karacan'ın bu beklentilerle kaleme aldığı kitabı Lozan Konferansını anlatan bir zabıt tutanağından ziyade bir gazeteci kimliği ile şahit olduğu olaylara ilişkin yorumlarıyla kıymet kazanan bir hatıra kitabıdır. Buna göre; ilgili kitapta Konferans öncesinde Müttefiklerin strateji belirleme çabalarını, Konferansın geç başlamasının nedenleri hakkında açıklayıcı yorumlar bulunmaktadır. Ayrıca Konferansa katılan delegelerinin özellikleri ve hareket tarzları üzerinden Müttefik ülkelerin takip ettikleri stratejiyi analiz etmeye çalışmış ve İsmet Paşa'ya yakın bir pozisyonda olmasının getirdiği avantajla başdelegenin yaptığı girişimleri yorumlamıştır. Ona göre; Müttefik ülkeler, uzun zamandır bir Türk heyetinin uluslar arası bir konferansta iddia sahibi ve etkin, verilenle yetinmeyen bir anlayışla ortaya çıkmasının şaşkınlığını yaşamaktadır. Bu nedenle görüşmeler beklenenin aksine uzun sürmüş ve hatta Türk heyeti barış için engel ve zorluk çıkarmakla itham edilmiştir. Çünkü Karacan'a göre; İsmet Paşa her teklifi sorgulamakta ve imparatorluğun son dönemindeki bürokratlardan farklı bir görüntü sergilemekteydi. Karacan, Konferansın birinci döneminin son günlerinde yaşanan gelişmeleri ve bu süreçte Türkiye'nin maruz kaldığı tehlikeleri ayrıntılı bir şekilde anlatarak aslında Müttefiklerin, Lozan'da yapılan müzakereler sürecini ciddiye almayıp Sevr benzeri bir projeyi Türkiye'ye kabul ettirmeye çalıştıklarını göstermiştir. Karacan'a göre Müttefikler, milli mücadeleyi imkânsızlıklara karşın başaran yeni Türkiye'yi kabul etmek istememekte ve eski alışkanlıklarını sürdürmeye çalışmaktaydı. Zihinlerindeki Sevr projesi silinmemiştir.

Konferansın ikinci dönemine katılan isimlerden hareketle müzakerelerin nasıl geçeceği konusunda tahminlerde bulunan Karacan, ayrıca Müttefikler arasında bulunan anlaşmazlık noktalarını analiz etmiş ve yorumlamıştır. Konferansın ikinci döneminde etkin olan Fransa'nın diğer ülkelerden beklentileri ve bu durumun Türkiye'ye ile müzakerelere yansımaları çarpıcı örneklerle anlatan Karacan'a göre; Osmanlı borçlarının hangi para birimi ile ödeneceği konusunda Fransızların uzlaşmaz tutumu nedeniyle Konferans uzamıştır. Ona göre; dünya barışına borsacılar mani olmaktadır.

milletleri için hakiki bir dönüm noktası olduğunu çünkü bu anlaşmanın bir milletin kurtulması için hakiki şefini bulması ve sağlam bir iradeye malik olmasının yeterli olacağını herkese gösterdiğini ifade etmiştir. Yavuz Abadan, **Harp Sonu Muahedelerine Nazaran Lozan'ın Hususiyetleri**, İstanbul Arkadaş Matbaası 1938, s.13.

17 Temmuz 1923'e kadar süren müzakereler sonucu ortaya çıkan metnin Türk heyetinin başarısı olduğunu düşünen Karacan, Konferansın birinci döneminin sonunda İngiltere'nin Türkiye'ye kabul ettirmeye çalıştığı metinden çok farklı bir sonucun elde edildiğini iddia etmektedir. İngiliz Times Gazetesinin yorumlarından hareketle, yıllardır diplomaside eşit muamele etmekten kaçındıkları Türkiye'yi Lozan'da resmen tanımak zorunda kaldıklarını anlatmaktadır.

Sonuç olarak Ali Naci Karacan'ın Lozan Barış Konferansının tüm safahatını anlattığı kitabı, müzakereler sürecine yakından şahit olan ve bu süreçte yaşanan gelişmeleri, kulis faaliyetlerini bir gazeteci gözüyle analiz eden bir çalışmadır. Konferansın zabıtlardan takip edilemeyen nokta ve yönlerine temas edecek kadar ayrıntılı ancak herkesin anlayacağı bir üsluba sahiptir.

Kaynakça

- Abadan, Yavuz; **Harp Sonu Muahedelerine Nazaran Lozan'ın Hususiyetleri**, İstanbul Arkadaş Matbaası, 1938.
- Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk**, Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan Semih Yalçın, Ankara Gazi Kitabevi 2006.
- Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, I, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Altuğ, Yılmaz; “*Atatürk ve Lozan Konferansının İlk Devresi*” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** C.IV, Mart 1988, S.11'den ayrı basım.
- Armaoğlu, Fahir; “*Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika*” **Belleten**, C.LV, Ağustos 1991, S.213'den ayrı basım.
- (Bilsel), M.Cemil; **Lozan**, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası 1933.
- Cebesoy, Ali Fuat; **Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyet'e**, I-II, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2011.
- Erez, Naşit; “*Lozan Konferansı ve İsviçre Halkoyu*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Temmuz 1970, S.34.
- İnönü, İsmet; **İsmet İnönü'nün Hatıraları ve Lozan Antlaşması I-II**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1996.
- Karacan, Ali Naci; **Lozan**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.
- Kutay, Cemal; **Lozan'da İsmet Paşayı Kimler Öldürecek? Yakın Tarihin Meçhul Sayfaları**, İklim Yayınları, İstanbul 2004.
- Kürşat, Cengiz; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Lozan Murahhas Heyetine Verilen Talimatname*” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Temmuz 1970, S.34.
- Pelin, İbrahim Fazıl; “*Arazi Terk ve İlhakında Devlet Borçları ve Lozan'da Devlet Borçlarının Taksimi*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Profesör Cemil Bilsel'e Armağan'dan ayrı basım**, 1939.
- Sonyel, Salahi; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- _____; **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası**, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- Şimşek, Derya; “*Milli Mücadele Döneminde Türk Basınında Lozan Barış Konferansı*”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 1998.
- Taner, Tahir; “*Lozan Muahedesi ve Kapitülasyonların İlgası*” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasından Ayrı Basım** 1942.
- Tanju, Sadun; **Doludizgin, Milliyet'in Kurucusu Ali Naci Karacan: Bir Gazetecinin Hayatı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

EK 1: Ali Naci KARACAN (1896-1955)¹³²

¹³² [http://www.yasamoykusu.com/biyografi-12166-Ali Naci Karacan](http://www.yasamoykusu.com/biyografi-12166-Ali_Naci_Karacan) 24.01.2014.

EK 2: 1943 Yılında Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından basılan kitap

EK 3: 1971 tarihinde Milliyet Yayınları tarafından basılan kitap.

